

Зборник радова конференције “Развој астрономије код Срба III”
Београд 25-28. април 2004,
уредник М. С. Димитријевић
Публ. Астр. друш. “Руђер Бошковић” бр. 6, 2005, 55-100

АСТРОНОМСКА ОПСЕРВАТОРИЈА У БЕОГРАДУ ОД 1945. ДО 1955. ГОДИНЕ

МИЛАН РАДОВАНАЦ

Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11160 Београд 74, Србија

Резиме. Овај рад је преглед живота и рада Опсерваторије током прве деценије по завршетку Другог светског рата, од 1945. до 1955. године, а на основу њене архивске грађе. Наведени период обележава велико залагање и прегнуће особља Опсерваторије на обнови тешко оштећених објеката и инструмената, а тиме и наставку редовног посматрачког и научног рада. А све то у условима велике беспарице и често без разумевања и помоћи надлежних, виших органа власти. Кроз овај период обнове, и развоја нових служби, Опсерваторију су у новим тешким условима, као директори, како су знали и умели, водили, Милутин Миланковић и Војислав Мишковић, истакнута имена Српске науке, који су својим радом и делом видно обележили и историју Астрономске опсерваторије и астрономске науке.

Овај рад је наставак прегледа историје Астрономске опсерваторије на основу њене архивске грађе, а наставља се на рад Луке Поповића и Милана Радованца, објављен у публикацији Астрономске опсерваторије бр.72, "Развој астрономије код Срба II", под насловом "Астрономска опсерваторија током Другог светског рата", и обухвата период од 1945. до 1955. године.

У наведеном претходном раду, видели смо, основни задатак преосталог особља које, у тешким ратним условима, под окупацијом, није, што милом што силом, напустило Опсерваторију, био је, сачувати од пропасти како објекте, тако и инструменте, алат и прибор, тада једне од највећих Опсерваторија у Европи.

Ништа мање деликатан, само на други начин, био је и период после 1945. године.

Први задатак запослених по ослобођењу био је, очистити круг Опсерваторије, који је, као последица вишегодишњег боравка на њему, најпре наше, па више година Немачке, и након ослобођења поново наше војске, био преоран рововима и затрпан разним материјалом.

Да се и не говори какав су све крш и лом на зградама, и кругу уопште, остали као последица борби вођених на овом терену за ослобођење Београда.

Следећа фаза била је расчишћавање и основна заштита тешко оштећених објеката и инструмената од даљег пропадања услед деловања кише, снега, ветра, мраза, итд. Тек тада могло се приступити постепеној обнови објеката и инструмената, и након свега овога, организованом наставку обнове, насилно прекинуте посматрачке делатности, њене научне обраде и публиковања.

Највећи и готово нерешив проблем за Опсерваторију, у остваривању ових обимних и сложених задатака, обнове објеката и делатности, биће недостатак материјалних средстава, односно, посвемашна неимаштина.

Какво је материјално стање Опсерваторије почетком 1945. године било, види се из дописа (АО,бр.3/45) који је управник Опсерваторије Војислав Мишковић 15. јануара 1945. године, упутио Повереништву за просвету и обнову Србије, где их моли, уз констатацију да "Установа не располаже никаквим кредитима ни за најпотребније ситне набавке", да се Астрономској опсерваторији што краћим поступком ставе на располагање предмети, па између осталих набраја: "1 рис канцеларијске хартије, 24 држаље за пера, 5 туцета црних оловака, 10 гума обичних, креду за таблу, један већи сунђер", итд.

Из списка особља, пред којим је стајао мукотрпан рад на сређивању круга, обнови објеката и научне дјелатности, који је Мишковић 16. јануара 1945. године упутио Деканату Филозофског факултета, сазнајемо да је тада на Опсерваторији, осим њега, било још 12 запослених. Заслужују да им споменемо имена!

1. Бркић Захарије¹ - астрономски опсерватор,
2. Шеварлић Бранислав - асистент Универзитета,
3. Протић Милорад - опсерватор,
4. Ђурчић Мирослав - опсерватор,
5. Пауновић Љубомир - званичник, (главни мајстор- прим.М.Р.)
6. Враговић Коста - мајстор, столар,
7. Краљ Миле -механичар
8. Граовац Илија - служитељ -дневничар,
9. Јочић Стеван -

---

¹ Овом приликом желимо да исправимо две грешке које су нам се поткрале у раду "Астрономска опсерваторија током Другог светског рата", у публикацији "Развој астрономије код Срба II".

Прва се односи на Захарија Бркића.

Рат није провео у Краљеву, како стоји на 141. страни наведене публикације, већ га је, по свему судећи, затекао у њему, али се вратио у Београд и наставио да ради на Опсерваторији све до 1. новембра 1944. године (АО, бр. 189/44). Тада је затражио 10 дана одсуства, али га на Опсерваторији није било до 11. децембра 1944. године, кад се јавио на посао (АО, бр. 221/44). Друга се односи на Ивана Атанасијевића, за кога у попису запослених у наведеној публикацији и раду, на страни 142, стоји да је "служитељ дневничар", а требало би да пише, "чиновнички приправник".

Извињавамо се због наведених грешака.

10. Петровић Светислав -
11. Арсић Милисав -
12. Атанасијевић Иван - чиновнички приправник,

Живот и рад на Установи од ослобођења до половине 1946. године, најбоље и најпотпуније можемо претставити цитирањем делова, иначе обимног Извештаја о раду Астрономске опсерваторије од ослобођења до данас (АО, бр,125/46), од 10. јула 1946. године, који је, тада в.д. управника Милорад Протић, упутио Деканату Филозофског факултета. На самом почетку Извештаја он каже: "Ослобођење је затекло Астрономску опсерваторију тешко оштећену. Борбе које су се водиле за утврђени непријатељски положај на Великом Врачару оставиле су видног трага на њеним здањима" (Наводи штете на објектима које смо концизно навели у претходном раду 'Астрономска опсерваторија током Другог светског рата'). Опсерваторија је у тренутку ослобађања располагала са свега три употребљива инструмента: астрографом, пасажним инструментом и зенит телескопом.

У метежу и краткотрајном безвлашћу непосредно по окончаној борби, са Опсерваторије је одвучено и нестало све што се могло однети. Разваљене ограде, рушевине, ровови, испретуране ствари, све је то јасно говорило о стихији која је за пар дана претворила овај наш велики и уређени институт у место највећег хаоса.

Први задатак који се непосредно после ослобађања поставио пред управу и сараднике Астрономске опсерваторије, био је отуда: прикупити све што је остало од Опсерваторијина инвентара: научних апарата, намештаја и прибора, и расчистити оне просторије на Институту, које су се могле искористити за смештај и сређивање прикупљених предмета и организовање најбитнијих служби.

Напоредо са тим, а с обзиром на наступање зиме, требало је предузети најхитније кораке код Повереништва за обнову, да се путем радних бригада изврше поправке оштећених места, оних бар, где је то било најнужније", каже Протић у Извештају.

Зимски период 1944/45, искоришћен је уз велике тешкоће за унутрашње сређивање Установе. Тако је успело да се изврши сређивање архиве, да се из Великог рефрактора пренесу и среде књиге у привременој библиотеци, да се среде фотографске карте неба, картотека библиотеке, картотека планетоида, итд. Ова последња захтевала је много пажње јер је највише била и упропаштена. Сем тога, приступило се и обнављању неких посматрачких служби, као нпр.: Службе активности Сунчевих пега, Метеоролошке службе, а убрзо затим и Часовне службе.

Пролеће 1945. године и Првомајско такмичење, искористили су радници Опсерваторије за расчишћавање рушевина, детаљније сређивање и преглед инвентара, организацију и поновно успостављање служби. Отпочело се затим, поред дневне, и са ноћном посматрачком службом: меридијанско-часовном и посматрањем планетоида, у оној мери, у којој је то било могуће.

Велике потешкоће у обнови Астрономске опсерваторије представљао је ограничен број персонала, нарочито служитељског. Ситуацију је усложњавала и мобилизација Љубомира Пауновића, половином јануара, као незаменљивог познаваоца свих уређаја и служби, иноватора и руководиоца радионице.

Обраћајући се, у више наврата, Деканату Филозофског факултета и Повереништву за обнову Србије, управник Мишковић је издејствовао да се запослени Астрономске опсерваторије ослободе радне обавезе, а најстручнија лица, Шеварлић, Протић и Турчић, мобилизацијски оставе на раду на Опсерваторији. Љубомир Пауновић ће војне обавезе, после више Мишковићевих интервенција, бити ослобођен 8. маја 1945. године (АО, бр.71/45) и враћен Опсерваторији на стару дужност.

Залагањем свеколиког особља и уз највеће пожртвовање, успело се да се у првих пет-шест месеци избришу највидљивији трагови рата. У то време радници Опсерваторије, без динара кредита а властитим снагама, извели су прави потхват: у куполу на место однетог Тражиоца комета, прерадом носећег стуба и регулатора, успели су да поставе нови инструмент, Askania екваторијал, пречника 135 mm. Мишковић се није мирио са чињеницом да су, од стране Немаца, однети инструменти изгубљени, већ је дописима и захтевима за дејство, цивилним и војним властима и нашим дипломатским представништвима, покушавао да им уђе у траг и да их поврати.

Иако су решавали сложене проблеме, оне једноставније, који су зависили од других, као проблем поновног успостављања, у ратним дејствима уништене телефонске линије, или пак набавку сувих елемената за часовнике, који нису радили већ годину дана, нису могли да реше.

Стручна кадровска ситуација ће се знатно поправити повратком из заробљеништва Пере Турковића (10. јула 1945) астрономског опсерватора, и увођењем у стручни посао Ивана Атанасијевића (2. фебруара 1945) опсерватора приправника, и нешто касније (24. октобра 1945) у истом звању, Василија Оскањана, што ће довести до проширења Службе Сунца, а Часовна и Рачунска служба ће почети уредније тећи. Ентузијазам и радни елан радника Астрономске опсерваторије, није имао адекватну подршку универзитетских и државних органа (Опсерваторија је тада у саставу Универзитета). Наиме, Мишковић у допису (АО, бр. 66/45) од 26. маја 1945. године, упућеном Деканату Филозофског факултета, Комисији за обнову Универзитета, са жаљењем констатује, да Астрономска опсерваторија и поред више тражења и доставке предлога буџета расхода, ни за прво ни за друго тромесечје 1945. године није добила ни једног јединог динара. На своје највеће изненађење и жалост, испоставило се да предлог буџета, каже Мишковић, уопште није ни узиман у обзир, што је речит доказ како се у Комисији за обнову Универзитета третира Астрономска опсерваторија, и колико се цене напори који се на овој Установи чине, да се она што пре оспособи за рад.

Пошто је овај апел остао без одјека, Мишковић већ крајем лета упућује нову представку Деканату, Комисији за обнову Универзитета, (АО, бр. 182/45) у којој каже да је у неколико махова лично интервенисао код Савезног Министарства грађевина, код Министарства грађевина Србије, у Министарству просвете, чак и лично министру Просвете Србије, с молбом, да се бар оне најхитније оправке на оштећеним објектима Астрономске опсерваторије изврше у току ове сезоне. Чинио је то, каже, с једне стране да би Установа после тих већих оправака, даље обнављање и сређивање могла наставити властитим снагама, и с друге, што би остављање незаштићених а оштећених објеката, посебно Великог рефрактора, Библиотеке и зграде резервоара, да у таквом стању презиме и другу зиму, могло изазвати још веће и теже штете. Пошто су сва моја досадашња залагања, да у овом правцу нешто постигнем, остала безуспешна, закључује Мишковић, молим Комисију за обнову Универзитета, да подејствује код надлежних, да се, ако је икако могуће, бар оно што је најхитније и најглавније од ових радова, изврши пре но што наступи зима.

Да ли због оваквог односа државних органа према Астрономској опсерваторији, да ли због његове заузетости и обавеза као редовног професора на Филозофском факултету, или обавеза секретара Одељења природноматематичких наука САН, или.., тек, Мишковић се помало удаљава од Опсерваторије (од пролећа 1945. године "ретко борави на Институту" М. Протић, АО, бр.125, од 10. јула 1946. године) да би то удаљавање завршило и његовом оставком на функцију управника Астрономске опсерваторије!

Кад је дао оставку, као и саме оставке у писаном облику, о томе нема директних трагова у архиви Астрономске опсерваторије. Индиректни подаци говоре да је то учинио 8. септембра 1945. Наиме, у већ више пута споменутом документу, АО, бр.125/46, Милорад Протић каже: "...од септембра 1945. проф. Мишковић је потпуно био занемарио Опсерваторију", а у другом контексту, "... а пре подношења оставке проф. Мишковића на звање управника Опсерваторије" што недвосмислено говори, да је Мишковић поднео оставку, и да је то било у септембру 1945. године. Да је Мишковић оставку поднео баш 8. септембра, указују нам два извора.

Први је рад В. Протић-Бенишек и М. Ђокића, "Др. В. В. Мишковић и његов избор на Филозофском факултету у Београду 1925. године", објављен у Опсерваторијиној публикацији "Сто година Астрономске опсерваторије у Београду" где кажу: "1945. године, 8. септембра, професор Мишковић се повлачи са установе", не спомињући при том оставку, и не наводећи извор за наведени датум "повлачења". Ипак, трагом ове информације у Деловоднику Астрономске опсерваторије пронашли смо, под наведеним датумом, уписан број 199, (мастилом) али и иза њега све рубрике празне, осим што у оној "пошиљаоц" графитном оловком стоји уписано "заузето!", што је једини такав случај у иначе педантно вођеном Деловоднику за године, 1943-1951.

Ово недвосмислено упућује да је Мишковић наведени број 199, резервисао за своју оставку, али је, из ко зна којих разлога, није завео у деловодник.

Овде истичемо разлику између "повлачења" и "подношења оставке", пошто ће Мишковић потписивати Опсерваторијина документа све до броја 13, са датумом 12. фебруара 1946. (иако не сва) што значи да је 8. септембра 1945. године могао поднети оставку, али и да је, као што видимо, и даље био присутан на Опсерваторији. Документа Опсерваторије од броја 15 и датума 18. фебруара 1946. године, "за управника Астрономске опсерваторије", потписује Милорад Протић.

На неким документима, већ с почетка 1946. године, могуће је наћи и "по наређењу управника Астрономске опсерваторије", потпис в.д. секретара Мирослава Ђурчића, а на неким чак и потпис Пере Ђурковића, као "радничког повереника Астрономске опсерваторије".

Дакле, по питању Мишковићеве оставке, а на основу горе наведених чињеница, са великом вероватноћом може се закључити да је он оставку на функцију управника Опсерваторије дао 8. септембра 1945. године, али и да је чекајући њено усвајање, и даље али са смањеним интензитетом, обављао управничке послове.

Како је време пролазило, а надлежна институција, Филозофски факултет, (у склопу којег је тада била Опсерваторија) није усвајао Мишковићеву оставку, на Астрономској опсерваторији је већ у новембру 1945. год. "са задатком да преузме руководство по стручном раду установе" ,"образован Привремени радни савет особља", известиће Деканат Филозофског факултета, поред осталог у Извештају о раду Опсерваторије 10. јула 1946. године (АО, бр.125/46), Милорад Протић, и оснивање овог "незваничног тела" истаћи као "необично важан моменат" за "врло повољан радни биланс" до краја 1945. године.

Остаје да видимо кад је коначно усвојена Мишковићева оставка. У досадашњим радовима посвећеним овом питању, као што су "Сто година рада Астрономске опсерваторије у Београду", М. Шеварлића и Ј. Арсенијевић, објављен у публикацији Опсерваторије "Сто година Астрономске опсерваторије у Београду", и рад М. Димитријевића "110 година Астрономске опсерваторије" објављен у Опсерваторијиној публикацији "Развој астрономије код Срба", аутори као време "уважавања" односно "прихватања" Мишковићеве оставке наводе "мај 1948"!?" (а као време подношења оставке, март 1946) за коју тврдњу не наводе никакав извор.

Међутим, у архиви Астрономске опсерваторије пронашли смо документ (обавест) Филозофског факултета у Београду, Бр. 522, од 7. марта 1946. године (АО, бр. 30/46), који обара до сада утврђено време усвајања оставке, а који гласи:

АСТРОНОМСКОЈ ОПСЕРВАТОРИЈИ

Савет Филозофског факултета, у седници својој од 12. фебруара 1946. године, усвојио је оставку др Војислава Мишковића, професора астрономије, на дужност Управника Астрономске опсерваторије и изабрао привремено за вршиоца дужности управника опсерваторије Протића Милорада, астрономског опсерватора.

Предња одлука доставља се на знање.

Декан
Филозофског факултета
др Јован Томић

Како се Астрономска опсерваторија тада, да истакнемо још једном, налазила под Универзитетом, односно у саставу Филозофског факултета, његов Савет је био једини и надлежан да донесе одлуку по овом питању.

Према томе, дилему "кад је усвојена Мишковићева оставка", овај документ дефинитивно решава: усвојена је 12. фебруара 1946. године, а не како је то до сада сматрано, и писано, за више од две године касније - "маја 1948. године"!

Усвајањем Мишковићеве оставке, на ову епизоду још неће бити стављена тачка. Тада на дело ступају две комисије (АО, бр. 108/46). Прва, Опсерваторијина, у саставу Милорад Протић, Мирослав Ђурчић, Љубомир Пауновић и Илија Граовац, обавестиће ону већу, Комисију за примопредају дужности управника Астрономске опсерваторије, професоре Милутина Миланковића, Тадију Пејовића, Сретена Шљивића и Стефана Ђелинеа, да су "извршили сравњивање Књиге инвентара Астрономске опсерваторије са фактичким стањем на истој, и да се, сходно одлуци која је донета 7. марта т.г., може приступити коначној предаји дужности".

О самој примопредаји, и кад је тачно извршена, у архиви Астрономске опсерваторије нема података. О Мишковићевом одласку са Опсерваторије, овде толико.

Враћамо се обнови Опсерваторије која ће почети тек крајем октобра 1945. године, иако је Мишковић приликом сваке интервенције добијао обећање у Министарству грађевина, још с пролећа, да ће се "са пословима почети наредне недеље" (АО, бр. 51, од 18. априла 1945).

За најнужније поправке - зазиђивање зграде резервоара, поправку порушених просторија главне зграде и застакљивање - које су изведене у врло тешким условима, издвојено је 200.000 динара. Недовољно за предузимање било каквих послова на куполи тешко оштећеног Великог рефрактора. И тада, истиче Протић (АО, бр.125/46), на сцену ступа "свест особља Опсерваторије, особито радничког". На предлог шефа радионице Пауновића, а уз помоћ неколико војника војне јединице стациониране на Астрономској опсерваторији, са 6 ролни тер папира и 30 кг ексера, добијених од Министарства грађевина, радничко особље ће за најкраће

време, под најнеповољнијим условима, киши и кошави, и уз велико пожртвовање, прекрити и обезбедити од пропадања тешко оштећену куполу Великог рефрактора. По предрачуну, за тај би посао требало било издвојити пар стотина хиљада динара.

Ништа мањи подухват био је и демонтирање, у циљу поправке и заштите, оштећеног објектива Великог рефрактора, тешког у свом носачу око 300 кг, а без адекватних средстава за такав посао. И поред свих проблема, каже Протић, особље Астрономске опсерваторије је крај 1945. дочекало уз врло повољан радни биланс.

Те године, 9. јула, из Београда се могло посматрати делимично помрачење Сунца. За припремне радове, који су планирани да би се спремно дочекао овај јединствен природни феномен, као и за одлазак двојице посматрача Астрономске опсерваторије на потпуно помрачење у северну Русију, Опсерваторија није добила ни динара (АО,бр.65 и 66, од 26.маја 1945. године).

Значајно је споменути и то, да су ове године четворица опсерватора Астрономске опсерваторије, Протић, Шеварлић, Ђурковић и Бркић, добили задужење од Министарства просвете Србије, да "израде извесне уџбенике за средње школе у најскорије време" (АО,бр.194/45), а да су у Комисију за покретање штампања Наутичког годишњака одређени Протић и Ђурковић.

Прву половину 1946. године, обележава неколико значајних успеха (Протић - Извештај о раду, АО, бр. 125/46).

Набавком радио-пријемника, који је омогућио регистровање часовних сигнала на хронографу, потпуно је оспособљена Часовна служба, а меридијанска посматрања достигла предратни ниво, уз неке иновације, чак га и премашила. Посматрачка Служба Сунца, проширена је увођењем Службе одређивања координата Сунчевих пега, и учињени напори да се отпочне са редовним посматрањима Сунчевих протуберанци. Рачунска служба обезбедила је посматрачима потребне податке, раније примане са стране, за све окултације звезда видљиве из Београда. Ова служба је вршила и редукције часовних сигнала, меридијанских посматрања, посматрања планетоида и комета, посматраних са Опсерваторје, одређивање кружних и елиптичких путања планетоида, путању комета Timmers и Rajdusakove, ефемериде планетоида 1550 Тито, 1517 Београд, и друго. Од посматрачких служби Протић посебно истиче новоформирану, Службу географске ширине. Извршене су предрадње и у плану за извођење унутрашње триангулације за сваки инструмент. Организоване су и сталне службе, Лонгитуде и географске ширине. Опсерваторија се укључује у Међународну службу. И Астрографска служба показује резултате, иако је кочи недостатак фотоматеријала.

Са поновним повратком на Астрономску опсерваторију Франа Доминка, астрономског опсерватора (16. маја 1946), створени су предуслови за покретање Астрофизичке службе.

Радионица Опсерваторије је извршила небројено много поправки на апаратима и намештају, израдила диспозитиве за службе, одржавала часовнике за чију је кабину израдила терморегулатор, оспособила покретни под Великог рефрактора, старала се о инструментима уопште, итд.

У сређивању и одржавању круга и павиљона, велик допринос укупној сређености Астрономске опсерваторије, дала је и Служитељска служба.

Као раније Мишковић, сад и в.д. управника Милорад Протић, пише дописе, од Филозофског факултета и Деканата до министарстава, тражећи паре за обнову Опсерваторије. Коначно, негде крајем јуна, из кредита који су стављени на располагање Министарству просвете Србије, Опсерваторији је додељена сума од 1.000.000 динара. Под руководством Министарства грађевина Србије, већ почетком јула, планирани радови на обнови били су у току. Међутим, још у току радова показало се, због раније неуочених и непредвиђених послова - фарбања куполе, поправка гвоздене конструкције, прскања фасаде,... да додељена сума неће бити довољна за извршење предвиђених радова. По накнадним калкулацијама за то ће бити потребно још око 300.000 динара. Поправка самог инструмента (објектива) Великог рефрактора, није ни предвиђена за радове на рачун овог кредита, јер би само за те послове, по првобитној процени, требало око 600.000 - 700.000 динара кредита. Да би успео завршити започете а непредвиђене радове, са додатним издацима, Протић се, кад је исцрпео све могућности, 16. септембра 1946. године (АО, бр. 180/46), обраћа лично министру Просвете, Митри Митровић, и захваљујући јој се на досадашњој предусретљивости и разумевању, моли за додатни кредит од 300.000 динара, како би пре зиме завршио започете радове. Како се Астрономска опсерваторија у ово време налази у саставу Филозофског факултета, кредити за свакодневни живот и потребе, додељивани су њему, а он их је по својим критеријумима расподељивао својим институтима. Тако је Опсерваторија за првих шест месеци, за набавке разног прибора и материјала, штампање и објављивање публикација, набавку књига, итд., добила свега 9.000 динара. Како то "није било довољно ни за животарење", Протић предлаже Деканату (АО, бр. 125/46) да се у идућим предлозима буџета, у Универзитетским кредитима, предвиди посебна партија за Астрономску опсерваторију, дакле, без везивања за кредит Филозофског факултета.

Колико је одобрена сума од 9.000 динара била минорна, види се по предлогу буџета расхода Опсерваторије за 1947. годину, у којем се само за набавку и повез књига и часописа тражи 50.000 динара, или, за штампу званичних публикација 75.000 динара, да не наводимо остале ставке из укупних предвиђених материјалних расхода од 345.000 динара (АО, бр. 171/46). Од задњег тражења (16. септембра 1946) допунског кредита од 300.000 динара за завршетак најхитнијих радова на Управној згради,

Резервоару и Великом рефрактору, до сазнања да је од тражене суме одобрено 269.000 динара (од одобрених 75.000.000 дин. за обнову Универзитета) проћи ће више од три месеца, (више од месец дана само због неажурности Планске комисије Србије) тако да Астрономска опсерваторија крајем децембра 1946. године, неће моћи (због зиме) да изврши предвиђене радове и утроши новац. Како је исти због законског прописа, да се "неискоришћени кредити, из кредита за обнову, гасе са крајем буџетске године" могао бити изгубљен, а није тражен у буџету за 1947. годину, да би спасао већ добијене паре, Протић се обраћа Планској комисији са молбом, да се кредит пренесе у наредну 1947. годину (АО, бр. 240/46). Крајем године Протић упућује и једну жалбу Контролној комисији Србије (АО, бр. 265/46), у којој се жали на лоше извршене радове на заштити Управне зграде, Резервоару и Великом рефрактору (и после санације пропуштају кишницу), за што окривљује надзорног инжењера Андреја Вукадина, и тражи истрагу поводом тога.

Средином друге половине 1946. године на Астрономску опсерваторију су дошли Стеван Харамбашић, калкулатор-дневничар, Милан Симић, опсерватор-приправник и Ружица Митриновић, астрономски калкулатор, чиме је много добила Рачунска служба, а број запослених се попео на 18.

Са колико је Опсерваторија инструмената располагала у другој половини 1946. године, односно, колико их је имала постављених, према томе и употребљивих, а колико немонтираних, сазнајемо из дописа (АО, бр. 165/46) који је в.д. управника Милорад Протић, 23. августа 1946. године упутио Деканату Филозофског факултета. Преглед инструмената дајемо у целини, а изгледа овако:

ПОСТАВЉЕНИ ИНСТРУМЕНТИ

1. Астрограф са прибором;
2. Мали рефрактор са прибором;
3. Askania рефрактор са прибором;
4. Пасажни инструмент са прибором;
5. Зенит телескоп са прибором;
6. Велики рефрактор – оштећен.

НЕМОНТИРАНИ ИНСТРУМЕНТИ

1. Askania рефрактор од 350 mm са прибором;
2. Askania меридијански од 190 mm са прибором;
3. Askania пасажни од 190 mm са прибором;
4. Askania вертикални круг од 190 mm са прибором;
5. Askania меридијански од 110 mm са прибором;
6. Askania универзални рефрактор од 160 mm са прибором;
7. Два Askania пасажна мала од 70 mm са прибором;
8. Три мала универзална инструмента са прибором;
9. Два азимутална дурбина пречника 130, односно 110 mm са

- прибором;
10. Астролаб са призмом – комплетан;
  11. Региструјући микрофотометар;
  12. Спектрометар;
  13. Астрофотометар;
  14. Магнетски теодолит.

Преглед 1946. године, завршавамо са, поготово за боље познаваоце Опсерваторије, једним занимљивим податком.

У управнички стан, у Управној згради Астрономске опсерваторије, који је од 15. јула 1936. године користио управник Војислав Мишковић, по његовом иселјењу, 1. октобра 1946, са породицом се уселио в.д. управника, Милорад Протић.

Буџетом за 1947. годину, за довршење започете обнове Астрономске опсерваторије - Великог рефрактора, Геодетског павиљона, и друге поправке - предвиђена је била сума од 1.259.000 динара, рачунајући ту и износ од 150.000 динара накнадног а неутрошеног кредита из 1946. године. У наведене инвестиционе расходе нису унети расходи, касније планиране изградње 4 мира за Меридијанско-зенит-телескопску службу, нити за подизање мањег павиљона за Зенит-телескоп, као ни за израду једног система "патрол-камера" са кућицом за њихов смештај. За ову накнадно планирану изградњу било је потребно још око 150.000 динара, што Опсерваторија није имала, па моли деканат ПМФ, ако постоје могућности, да се кредит накнадно одобри (АО, бр. 122/47).

Један допис, стигао на Опсерваторију посредно, преко проректора Универзитета у Београду, а упућен са Универзитета из Љубљане, како својим садржајем тако и начином доласка, јануара 1947. године, мало је рећи, узбудио је и наљутио особље Опсерваторије. Пошто дописа у архиви Опсерваторије нема, о његовом постојању и садржају сазнајемо из одговора, којег је Протић упутио проректору Универзитета у Београду (АО, служ., 23. јануара 1947).

Чињеница да Универзитет у Љубљани, каже Протић у допису, тражи САВ, апсолутно сав постојећи немонтирани инструментаријум Астрономске опсерваторије у Београду, за изградњу опсерваторије у Љубљани, показује јасно да нису у питању стварне потребе, већ нешто друго, јер је иоле бољем познаваоцу ствари јасно, да се траженим инструментима могу опремити, не једна, него бар две опсерваторије. Словенци захтев образлажу потребом за "вежбама студената", померањем мреже опсерваторија везаних за Совјетски савез, далеко на запад и југ, без и једне речи о сарадњи или координацији рада са Опсерваторијом у Београду. Уз образложење да је Астрономска опсерваторија у Београду, као једина установа те врсте у земљи, већ

предвидела изградњу неколико астрономских станица, међу којима и једну астрофизичку, те изградњу неких павиљона за положајну астрономију и астрофизичку лабораторију, зашто би искористила немонтиране инструменте, Протић обавештава тражиоца да не може удовољити његовим захтевима. Како се траже и оне ствари које Астрономска опсерваторија нема, или их има, али ни за себе довољно - часовници, хронометри, каталози, карте, итд. - или по два идентична апарата са различитим ознакама, Протић захтев оцењује као безобзиран и постављен без довољно знања.

Ипак, у циљу обуке нових кадрова, што је несумњива жеља и тежња Астрономске опсерваторије у Београду, додаје Протић, Универзитету у Љубљани се у наставне сврхе може доделити:

- Askania рефрактор од 160 mm, и
- Askania пасажни инструмент од 60 mm.

Након посете представника Љубљанског Универзитета Београду, маја 1947. године, коначно је договорено да им се као поклон Београдског Универзитета доделе следећи инструменти (АО, бр. 160/47):

1. Универзални Askania рефрактор од 160 mm, са прибором: окуларима, спектроскопом, камером, астрофотометром, микрометром, итд.;
2. Преносни пасажни инструмент Askania од 70 mm, са прибором;
3. Универзални инструмент Askania, са прибором;
4. Апарат за мерење плоча, формата 8,5 x 8,5 cm, и на привремену употребу;
5. Велики астрофотометар Askania 13, са прибором;
6. Један апарат за мерење дужина, са прибором.

Да у њихово име организује пренос ових инструмената у Љубљану, Љубљански Универзитет је опуномоћио Франа Доминка, астрономског опсерватора Астрономске опсерваторије у Београду.

Ни временске прилике нису ишле на руку Астрономској опсерваторији. Кошава која је средином фебруара беснела над Београдом, нанела је знатне штете Опсерваторији. Највише је страдао Павиљон меридијанског круга, поготово источно крило покретне куполе, са које је покидан сав лим (АО, бр. 35/47). Да би санирала оштећење и спречила веће штете, Опсерваторија је од Деканата тражила хитно дејство за одобрење кредита од 8.000 динара.

Са доласком пролећа 1947. године, настављени су радови на завршетку обнове куполе Великог рефрактора и репаратури инструмената. Главнину радова, уз помоћ Машинског завода Универзитета, изводили су сами радници Опсерваторије.

Проблеми су били велики: од набавке разног материјала, до отварања кредита. Неки материјал се морао набављати чак из иностранства, за што је коришћена и услуга наших амбасада. Да би лакше обављала разне врсте послова, Опсерваторија је набавила један полутеретни камион марке "Borgvard", носивости једне тоне, од Техничког факултета, у замену за један

"нафта-мотор". Кад су га оспособили и регистровали (маја 1947), појавио се проблем одржавања и погона камиона (гориво, уље,...). Како та ставка није била предвиђена у буџету за 1947. годину, Опсерваторија тражи накнадно кредит од 20.000 динара годишње за ту сврху. Одлуком Министарства саобраћаја (АО, бр. 144/47), а на њено тражење, Опсерваторија ће добити дозволу да са њиме може превозити и своје службенике, до 80 км у околину Београда, а у службене сврхе. Иако мале носивости, камион ће знатно помоћи у обнови објеката и другим пословима, нарочито превозу радника Опсерваторије, удаљене око 6 км од центра града.

Крајем јула 1947. године, радови на обнови куполе Великог рефрактора доведени су до самог краја. Преостало је још само фарбање куполе рефлектујућом фарбом, која се морала набавити из Чехословачке.

И обнова инструмената била је у завршној фази, али ће се завршетак радова, због тешкоћа у набавци делова, протегнути и у следећу годину.

Од укупно одобрених 1.250.000 динара инвестиционих кредита за 1947. годину, отворено је свих 1.250.000, а утрошено је 1.105.000 (АО, бр. 60/48).

Ни штампање публикација Астрономске опсерваторије није ишло лако. За штампање Елиптичких ефемерида за 98 малих планета, прве самосталне публикације Опсерваторије после рата, тражен је кредит од 10.000 динара (АО, бр. 166/47), а за *Годишњак нашег неба*, за 1948. годину, 30.000 динара (АО, бр. 467/47). За штампање петог броја часописа *Астрономска и метеоролошка саопштења*, којег издају заједно синдикалне подружнице Астрономске и Метеоролошке опсерваторије (јединог часописа покренутог и штампаног од 1945. године), затражено је 15.000 динара.

И поред много проблема око обезбеђења пара, до краја године одштампане су две свеске *Ефемерида малих планета за 1947. и 1948. годину*, *Годишњак нашег неба*, за 1948, и пети број *Астрономских и метеоролошких саопштења* (АО, бр. 25/48).

Ове године Протић увиђа опасност за Опсерваторију од ширења и изградње града према њој: а то са собом доноси загађење неба; прашином, испарењима, светлошћу, итд., што нарочито омета астрофотографију, фотометрију, и сл., па тражи интервенцију Извршног градског одбора, да се спречи градња око Опсерваторије.

Да не заборавимо и Библиотеку Астрономске опсерваторије, која је на самом крају ове године располагала са 4.780 књига, до којих је највећим делом дошла путем размене својих, за издања страних библиотека (АО, бр. 574/47).

Крај 1947. године Опсерваторија је дочекала са 18 запослених: в.д. управник (Протић), 2 научна сарадника (Ђурковић и Доминко), 4 асистента (Шеварлић, Бркић, Митриновић и Атанасијевић), 4 сарадника (Симић, Оскањан, Царић-Белић и Ћурчић), техничког особља 3, и 4 помоћна службеника.

Почетком 1948. године, Опсерваторија се, објашњава Протић у допису Деканату ПМФ (АО, бр.25/48), нашла пред две могућности:

- посветити се искључиво рачунском раду, настављајући стару традицију, или

- повезати што је могуће више теорију и праксу, тј. активирати посматрачку делатност, што одговара величини Опсерваторије.

Колектив се, каже он, одлучио за ову другу варијанту, што заправо значи давање предности издавању *Билтена* и *Мемоара*, пред *Наутичким годишњаком* и *Годишњаком нашег неба*, или још конкретније, омогућавање већем броју сарадника, да се баве теоријским питањима науке.

Један од битних услова за реализацију ове одлуке су кадрови, у којима Опсерваторија оскудева, па моли ПМФ да распише конкурс за 8 радних места: научног сарадника, асистента института, 3 калкулатора, библиотекара, дактилографа и баштована, за које су предвиђена средства у буџету за 1948. годину. Прво кадровско освежење било је већ у јануару; на Опсерваторију је дошао Божидар Поповић, асистент института.

Међутим, уместо планиране стручне и кадровске обнове, уследило је поновно осипање кадрова. Тако Опсерваторију 6. марта 1948. године напушта научни сарадник, Фран Доминко, и одлази за ванредног професора астрономије на Љубљански Универзитет (АО, бр. 52/48), а одлуком Комитета за научне установе, са 1. априлом 1948. године, асистент Астрономске опсерваторије, Иван Атанасијевић, постављен је за асистента Физичког завода, ПМФ у Београду (АО, бр. 121/48).

Ове, 1948. године, Опсерваторија је завршила радове на Великом рефрактору и Астро-геодетском павиљону. Понајвише заслуга за то припада њеној Механичкој радионици, чији су се радници показали дораслим, да са скромним алатом и средствима, решавају врло сложене техничке проблеме.

Тако су за ванредна залагања предложени, за новчане награде, радници: Љубомир Пауновић, Милан Краљ, Коста Враговић, Мирослав Турчић и Шпиро Граовац. Њиховим радом и ангажовањем уштеђено је бар 300.000 динара. Посебно се залагањем и иновацијама истакао Љубомир Пауновић, који је предложен и за највећу новчану награду, 8.000 динара. Обнављајући Велики рефрактор, он је направио више иновација, од којих је најзначајнија, аутоматско отварање куполе (АО, бр. 18/48), затим израда специјалног хронографа, те терморегулатора у часовној кабини за одржавање сталне температуре, како би се избегла непрецизност часовника. Због ових иновација, Опсерваторија га је прогласила за иноватора, и позвала Централни радио-институт, да пошаље свога представника на Астрономску опсерваторију, да провери учињено, како би према Правилнику за проглашење иноватора, и они то, званично учинили, и Пауновића промовисали у иноватора.

Иако је планом о будућем раду, издавање *Наутичког годишњака* ставила у други план, на тражење Војске, у фебруару 1948. године, за потребе Морнарице, Опсерваторија се поново морала прихватити организовања

Службе за израду и издавање наутичких ефемерида, тј. *Наутичког годишњака*, дакако под одређеним условима, новчане и кадровске помоћи.

На захтев Катедре астрономије ПМФ, Астрономска опсерваторија је марта 1948. прихватила и организовање вежби из Практичне астрономије, за студенте од петог до осмог семестра, у трајању од четири семестра, са по три часа дневно. Извршење ових обавеза пало је у дело Б. Шеварлићу, М. Протићу, Б. Поповићу и П. Ђурковићу.

У складу са прихваћеним обавезама према Војсци, (по питању издавања *Наутичког годишњака*) и својим основним потребама, Опсерваторија је била присиљена организовати посебан, Рачунски одсек, у ком циљу су, маја 1948. године, у звање млађег хидрометеоролошког техничара, примљена 4 радника (Б. Јовић, В. Шеха, Н. Ристић и Р. Момчиловић) и један за писара прве класе (М. Јоксимовић).

Сасвим неочекивано, током маја, искрсао је нови проблем: изван Опсерваторије, али битан за њен несметан рад, и који она и поред упорног и дугог ангажовања, неће успети решити, а чије последице и данас могу да се осете. Наиме, према замисли и одлуци Урбанистичког завода, поред источне оgrade Астрономске опсерваторије, требао је да прође "кружни" аутомобилски пут (АО, бр. 186/48).

Према пројекту, који је урађен без прибављеног мишљења и сагласности Опсерваторије, траса пута је, због конфигурације терена, захтевала рушење постојеће опсерваторијине оgrade и њено померање у дубину њеног терена, и то: за око 11 метара на североисточном углу, 6,5 m код Резервоара, 1,20 m код Великог рефрактора, па до 4 m на југоисточном углу (АО, бр. 193/48). За Опсерваторију проблем није био само у одузимању знатног дела терена, већ и више, уколико се пут примакне објектима, у загађењу светлошћу, прашином, издувним гасовима, а нарочито потресима при проласку аутомобила, на шта све реагују осетљива астрономска инструмента за посматрање и мерење, чиме им се умањује тачност и прецизност. Да би свој став, против изградње пута, оснажила уверљивим стручним аргументима, Опсерваторија је организовала испитивање јачине потреса изазваних проласком аутомобила предвиђеном трасом. Измерено је да су они у том случају 3,5 пута већи од нормале (АО, бр. 342/48 и Комитет... бр. 17185 од 23. октобра 1958. године).

Сва настојања и аргументи Астрономске опсерваторије, уз очување оgrade и терена, успела су само да успоре планирану изградњу пута!

Средином пролећа десиле су се, по питању статуса и руковођења, значајне промене за Опсерваторију.

Промене су почеле 5. маја 1948. године, доношењем Уредбе о Астрономској опсерваторији, коју је на предлог Комитета за научне установе Универзитет и високе школе, донела Влада Народне Републике Србије. Овом Уредбом која је ступила на снагу са 27. мајем 1948. године, даном објављивања у Службеном гласнику НРС, бр.28, Опсерваторија је издвојена

из састава Природно-математичког факултета, у самосталну научну установу под руководством Комитета за научне установе Универзитет и високе школе. Уредбом је прецизирано да су руководећи органи Опсерваторије, Научни савет, директор и секретар (чл. 4), те да је председник Научног савета, директор Астрономске опсерваторије.

Недуго потом, у складу са Уредбом, Комитет је одлуком бр. 4123 од 15. маја 1948. године, именовано Научни савет Опсерваторије у који су ушли професори Универзитета, Милутин Миланковић, Војислав Мишковић, Павле Савић и Антон Билимовић. У архиви Астрономске опсерваторије нема ове одлуке, а да ју је Установа добила (заправо њен препис) види се из њеног Деловодника за 1948. годину, у који је заведена под бр. 194, и датумом од 4. јуна. За председника Научног савета постављен је Милутин Миланковић, што се види из Деловодника, (документа нема) по ком се, истог дана под бр. 195, доставља Извештај о раду Опсерваторије, "Председнику Научног савета Опсерваторије, проф. Др. Милутину Миланковићу", али и из других, каснијих докумената, Миланковић је истовремено постао и директор (уместо управник, како је руководеће место, до тада титулисано) Опсерваторије, у ком својству се потписао на документу (првом са његовим потписом) бр. 197, од 10. јуна 1948. године, којим овлашћује Милорада Протића, дотадашњег в.д. управника (од 12. феб. 1946), "да као секретар може вршити наредбодавна права за извршење предрачуна Астрономске опсерваторије, потписивати сва рачунска документа и сва званична административна акта".

На основу овог овлашћења, документа Опсерваторије углавном ће као секретар потписивати Милорад Протић, а у његовом отсуству "за секретара", Мирослав Турчић.

О променама у статусу и руковођењу Опсерваторијом, њено особље је службеним саопштењем бр. 24, 17. јуна 1948. године информисао управо њен секретар Милорад Протић, у коме у тачки 2 каже да је "За председника Научног савета наименован професор Милутин Др. Миланковић", те да је "Председник Научног савета истовремено и директор Опсерваторије".

Своју улогу секретара, Протић под тачком 3 дефинише овако: "Управно-административну службу води и одговоран је за њу секретар Опсерваторије. Он је истовремено и наредбодавац по материјалном пословању Опсерваторије".

Да је Миланковић директор Опсерваторије, али и да ту функцију обавља хонорарно, "у ван службено радно време" (АО, бр. 627/48), потврђује и решење Комитета за научне установе Универзитет и високе школе, Владе НР Србије, бр. 2819 од 24. маја 1949. године (или АО, бр. 453/49), "да се Др М. Миланковићу, професору Универзитета и директору Астрономске опсерваторије у Београду, исплаћује на име хонорара за рад у Опсерваторији бруто сума у износу од 2.000 дин."

Још прецизније Миланковићеву функцију директора налазимо у допису (АО, бр. 57/51) који је Опсерваторија 1. фебруара 1951. године, упутила Српској академији наука, у ком је, поред осталог, моли да донесе одлуку да

се "Др Милутину Миланковићу, директору Опсерваторије, исплати хонорар од 1.850 динара, за обављање једног дела директорских послова".

На основу свих напред наведених докумената, може се дефинитивно закључити да је Миланковић, одлуком (о именовану) од 15. маја 1948. године (а на основу претходно донете Уредбе) истовремено постао председник Научног савета и директор Астрономске опсерваторије. Одлука о Миланковићевом именовану, у писаној форми, на Опсерваторију је стигла 4. јуна 1948. године, кад је и заведена у њен Деловодник.

По свему судећи, функцију директора Опсерваторије, Миланковић је све до 27. јануара 1951. године обављао на основу Уредбе (по аутоматизму), дакле, без посебног решења (на Опсерваторији о његовом евентуалном постојању нема никаквог трага). Тек тада ће Српска академија наука, као нова надлежна установа за Опсерваторију, донети решење бр. 147 (АО, бр. 79/51) које је потписао њен председник Александар Белић, "да се Др Милутин Миланковић, ред. проф. Природно-математичког факулета у Београду, хонорарни директор Астрономске опсерваторије са месечним хонораром од динара 1.850, постави за директора Астрономске опсерваторије Српске академије наука у Београду, са месечним хонораром који је и досад имао".

Дакле, ако му и даље остаје "месечни хонорар који је и досад имао" – 1.850 динара, (поређења ради, секретар Опсерваторије у то време, Божидар Поповић, има плату од 5.410 динара) јасно је да он и даље остаје хонорарни директор, јер је, као раније Протића, и Божидача Поповића кад је дошао на место секретара, овластио да "може вршити наредбодавна права за извршење предрачуна Астрономске опсерваторије, потписивати сва рачунска документа и сва званична административна акта Опсерваторије", што је овај и чинио (АО, бр. 31/49).

Решењем о постављењу Миланковића за директора Опсерваторије, Српска академија наука, као нова надлежна установа за Опсерваторију, само је потврдила постојеће вишегодишње стање, односно, сложила се да он и даље обавља функцију хонорарног директора Астрономске опсерваторије.

Овим смо, верујемо, документовано и коначно решили дилеме и непрецизности око тога, кад је Милутин Миланковић постављен за директора Астрономске опсерваторије и у ком својству.

Истовремено можемо да закључимо да су за Опсерваторију статусне промене - издвајање из састава Природно-математичког факултета, у самосталну научну установу под руководством Комитета за научне установе Универзитет и високе школе - извршене 27. маја 1948. године, а не 1. јула, како наводе Б. Шеварлић и Ј. Арсенијевић у публикацији "Сто година Астрономске опсерваторије у Београду", на 27. страни, а потом и М. Димитријевић, вероватно преузевши претходни податак, у публикацији "Развој астрономије код Срба", на 13. страни.

Колико је тачна народна изрека "Закон друмом живот шумом", видимо на примеру меморандума Опсерваторије, који је и поред наведених промена, на

њеним документима остао непромењен - Астрономска опсерваторија Универзитета у Београду - све до 8. марта 1950. године! Тек тада је усклађен са статусним променама Установе у - Народна Република Србија, Астрономска опсерваторија.

До краја 1948. године, на Опсерваторији су вршена посматрања малих планета, комета и Сунца, радила је служба часовних сигнала и вршена редукција посматрања из 1947. године, за географску дужину и ширину Опсерваторије.

За штампу су приређене публикације: *Ефемериде 106 малих планета*, за 1949, *Годишњак нашег неба*, за 1949, *Билтен*, за 1941, 1942 и 1943. год., *Кружне путање 600 малих планета* и *Преглед неидентификованих планета*.

Опсерваторија и даље располаже са 6 монтираних инструмената, има 6 часовника високе прецизности, 7 добрих часовника за синхронизацију, итд. (АО, бр. 110/49).

Број запослених досегао је бројку 25.

Одлуком Комитета ..., Пери Ђурковићу ове године није омогућено да оде на Седмо заседање Генералне скупштине Међународне астрономске уније у Цирих (иако је Унија понудила да сноси трошкове за 1 члана, а Ђурковић је тражио да иде), о чему ће Опсерваторију обавестити председник њеног Научног савета, Милутин Миланковић (АО, бр. 235/48).

Сам почетак 1949. године, обележен је на Астрономској опсерваторији променом на секретарском месту са широким овлашћењима.

Елем, одлуком Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе бр. 273, од 14. јануара 1949. године, Милорад Протић је разрешен дужности секретара Опсерваторије, а истога дана, другом одлуком бр. 274, Комитет је на његово место поставио асистента института, Божидара Поповића (У Деловодник Опсерваторије ове одлуке су заведене 18. јануара 1949. године, под бројевима 26 и 27).

Као раније Протића, директор Милутин Миланковић је и Поповића овластио "да може вршити наредбодавна права за извршење предрачуна Астрономске опсерваторије, потписивати сва рачунска документа и сва званична административна акта Опсерваторије" (АО, бр. 31/49).

По плану инвестиција за 1949. годину, Опсерваторији је додељен кредит од 300.000 динара, за поправку кровних тераса и за довршење заосталих радова на згради Астро-геодетског павиљона. Додељени кредит неће бити довољан да се изврше предвиђени радови. Као и до сада, ствар ће спашавати техничке службе Установе, чијим ће залагањем у радионици бити израђен и монтиран механизам за покретање куполе на Астро-геодетском павиљону, с могућношћу аутоматског искључења. Осим тога, осавремењен је хронограф, Велики рефрактор је повезан са хронографом Меридијанског круга, израђен диспозитив за личну грешку посматрача, и отпочета израда 9 заклона за

мире. Поправљен је и кров бараке са немонтираним инструментима (АО, бр. 584/49).

Доста посла и проблема Опсерваторији, донео је захтев Комитета, да се на Установи мора извршити целокупно инвентарисање, у што ће се уложити много, чак и прековременог а напорног рада, због чега неће бити извршени планом предвиђени послови.

Ових послератних година у моди су били разни "планови", сходно њима, и "извршење планова".

Како је то изгледало у пракси, сазнајемо из Извештаја о раду Астрономске опсерваторије у првој половини 1949. године, који је секретар Божидар Поповић, 6. јула, доставио Комитету (АО, бр. 584/49).

И поред свих предузетих мера: саветовања, бољом организацијом служби, повећањем дисциплине и продуктивности рада, каже Поповић у извештају, план рада за прво полугодиште није испуњен, штавише, знатно је подбацио, и испуњен је тек са око 70%.

Узрока неиспуњења плана је више.

Основни узрок је, каже Поповић, нереалност плана, којег је састављало углавном научно особље, које је увек тежило да се што више уради, па су прецењене снаге. Због прошлогодишње замерке Научног савета, истиче он, да посматрачке службе стоје, нова посматрања су почела пре него што су извршене све рачунске припреме, па се нагомилао нередуктовани материјал.

Други узрок неиспуњења плана је, мали број особља, (одласци, боловања,..) а трећи, слаб квалитет особља, нарочито калкулатора!

Свему овоме много придонесе, додаје Поповић у извештају, и врло тешки услови живота и рада на Опсерваторији: удаљеност од града, непостојање саобраћајних веза, лош прилазни пут, слабе и окаснеле информације о снабдевању робом, тешка допрема, итд. Дода ли се овоме и лоша персонална политика коју Комитет води према Опсерваторији, слика је потпуна. Овоме у прилог иде и решење Комитета бр. 1540, од 15. марта 1949. године (АО, бр. 288/49), о постављењу Бранислава Шеварлића, асистента Опсерваторије, за предавача Позицијске астрономије, при катедри Више геодезије на Грађевинском факултету, Техничке велике школе у Београду. Овај кадровски губитак за Опсерваторију, Шеварлић је ипак ублажио пристанком да и даље, у својству хонорарног научног сарадника, ради на Астрономској опсерваторији, 20 сати недељно.

И Василије Ооскањан ће, од априла 1949. године, почети да хонорарно предаје астрономију у Трећој женској гимназији у Београду (АО, бр. 312/49).

На крају ове године, а поводом празника 29. новембра, због посебног залагања на послу, извршења послова у планираним роковима, квалитетног рада, иновација, итд., награђено је или похваљено више радника. Љубомир Пауновић и Милан Краљ из техничке службе, за разна техничка решења и иновације, Милан Симић, Ђорђе Пејовић, Миленија Девећ, Нада Шеха, Радован Момчиловић и Верослава Рунић, за калкулаторске послове, и Мирослав Ђурчић, за административне послове.

Од 21. новембра 1949. године, на Опсерваторији је почео да ради и студент Александар Кубичела, као млађи метеоролошки приправник, који ће следећих деценија остати веран Установи, и оставити видан траг у њеном раду.

Неколико месеци ове године, као економ на Астрономској опсерваторији је радила и једна врло интересантна личност, Милан Поповић, сликар, којег Милић од Мачве смешта на сами "врхунац наше надреалистичке пирамиде", који ће пуно признање за свој сликарски опус стећи тек после смрти (Димитријевић, 2002).

Вредно пажње је забележити, да је 23. јула 1949. године, пуковник Др Радован Данић, астроном аматер, Опсерваторији доставио превод уџбеника астрономије, "Астрономска читанка", аутора Др Штремгрена, на преглед и оцену.

За превод је од Пере Ђурковића добио добру оцену, и препоруку Комитету, да се овај "одличан уџбеник", поготово за студенте, штампа.

Као претходне, и крај 1949. године, Опсерваторија је дочекала са 25 запослених.

Већ раније констатовани, врло тешки услови за рад на Астрономској опсерваторији, са једне, а бољи услови за рад и живот у граду, те све већа потреба за високостручним кадровима за рад на факултетима, са друге стране, имали су за последицу стално одлажење стручњака са Опсерваторије, тренд, који се наставио и у 1950. години.

Тако је са 1. мартом, асистент института Астрономске опсерваторије, Ружица Митриновић, прешла на рад у Српску академију наука (АО, бр. 123 /50), а Захарије Бркић, научни сарадник, 18. априла, за спољњег сарадника за предмет, Позицијска астрономија, на Грађевински факултет, тако да је на Опсерваторији могао бити знатно мање ангажован.

Да би решили акутни проблем недостатка стручних кадрова, у службу на Опсерваторију су примани и студенти астрономије, (Кубичела) или професори њој сродних струка, првенствено математике. (А. Царић, У. Живановић,...)

Тек крајем године, по овом питању, ситуација ће се поправити, пошто ће на Опсерваторију доћи астроном Љубиша Митић (1. новембра 1950), а са отслужења војног рока вратиће се Василије Оскањан (1. децембра 1950), обојица са великим уделом у даљем раду и развоју Астрономске опсерваторије.

Некако у исто време (3. децембра 1950), научни сарадник Перо Ђурковић, отићи ће на двомесечно усавршавање у Париз.

Опсерваторија је већ дуже времена, заправо година, имала специфичан проблем са калкулаторима, односно сродним стручним сарадницима средњег образовног ранга. Наиме, законом нису била регулисана звања у

астрономској струци, па се стално јављао проблем приликом запошљавања и превођења у виши ранг струке, проблем награђивања и полагања стручних испита. Због тога је Опсерваторија била принуђена да прибегне позајмљивању звања из хидрометеоролошке струке - млађи хидрометеоролошки техничар и хидрометеоролошки техничар. Како ова звања ни приближно не одговарају, много обимнијим и разноврснијим пословима Опсерваторије, она је Комитету, а касније и Министарству за науку и културу, предложила више варијанти решења овог проблема. У том циљу је Савету за науку и културу ФНРЈ, предложила (АО, бр. 869 од 5. децембра 1950) увођење звања: млађи астрономски калкулатор, астрономски калкулатор и виши астрономски калкулатор, како би, после три године, решила статус 6 радника.

Опсерваторијин предлог је одбијен, па ни писмо које је после секретар Божидар Поповић упутио министру за науку и културу, Мити Миљковићу, неће адекватно решити овај проблем.

Вишегодишње, ваљано нерешено питање награђивања Љубомира Пауновића за иновације и прековремени рад, кулминирало је његовим писмом секретару Опсерваторије, Божидару Поповићу. У писму пуном једа и жучи, он за све проблеме (своје) оптужује неке "другове са Установе који желе да га онемогуће у даљем стварању за Установу". Међу неименованим а прозваним "друговима", препознао се секретар Поповић, чије је претпоставке Пауновић касније и потврдио. У одговору - коментару, Пауновићевог писма, којег је заједно са писмом проследио Министарству за науку и културу, Поповић одбија оптужбе за своју кривицу, при том не оспоравајући Пауновићев рад и заслуге, а тиме и право на адекватно награђивање. Проблем је, објашњава Поповић, у одузимању сума предвиђених буџетом за прошлу и ову годину, без којих Опсерваторија није могла да га награди. Истовремено Министарству предлаже да се Пауновићу додели лични додатак на стручност од 1.500 динара месечно (Раније понуђени додатак од 750 динара, 1. априла Пауновић је одбио). Да је Министарство прихватило овај предлог (а и Пауновић), сазнајемо из списка службеника Опсерваторије са платама, а по ставкама, који је достављен Српској академији наука (АО, бр. 30 од 16. јануара 1951) према којем Пауновић има плату од 6.010 динара, другу по висини, иза Пере Ђурковића са 6.600 динара, и, поређења ради, већу од секретара Божидара Поповића, који је имао 5.410 динара.

На плану писања и издавања публикација, ове године урађени су значајни послови. За штампање су приређени рукописи публикација:

- *Билтен* за 1949. и *Билтен* за I, II и III тромесечје 1950. године,
- *Мемоари V/1-3*
- *Астрономска и метеоролошка саопштења бр.7,*
- *Годишњак нашег неба*, за 1951. и публикација
- *Прецизно одређивање географске ширине Опсерваторије у Београду.*

Завршетак рада на рукопису, и одобрење Научног савета Опсерваторије, да се публикација може штампати, што је била обавезна процедура, није значило да ће она брзо, односно уопште бити штампана. Због проблема са обезбеђивањем пара за штампање, али и са самим штампаријама, публикације су често излазиле из штампе са великим закашњењем, и по годину дана.

Као претходне две године, и ове је 6 студената Геодетског одсека, Техничке велике школе, обављало практичне вежбе на Астрономској опсерваторији, из Позицијске астрономије, под руководством Бранислава Шеварлића, предметног наставника.

На готово самом крају 1950. године Опсерваторија је, дакако, не својом вољом, променила надлежну институцију.

Одлуком Председништва Владе НРС, бр. 543 од 18. децембра 1950. године, у Деловодник Астрономске опсерваторије заведене 25. јануара 1951. под бројем 49 (одлуке у Опсерваторијиној архиви нема) Опсерваторија је издвојена из надлежности Комитета и стављена под јурисдикцију Српске академије наука.

Промена меморандума на документима Установе биће извршена, тј. усклађена са статусном променом у "Астрономска опсерваторија, Српске академије наука", тек од 8. маја 1951. године.

Ево и једне занимљивости у којој су главни актери Астрономска опсерваторија, Друштво математичара и физичара и Милутин Миланковић.

Наведено Друштво је 20. марта 1950. године, Опсерваторији упутило допис (бр. 5) којим (Деловодник АО, бр 265/50) "тражи да му се уступи један од азимутних инструмената за популаризацију астрономије". Захтев Друштва је разматрао Научни савет Опсерваторије, у чије име им је одговорио председник Научног савета, Милутин Миланковић.

Миланковићев одговор сигурно није обрадовао чланове Друштва, јер им он саопштава "да азимутни дурбин без часовног кретања не би уопште требало узимати у обзир за поменути сврху, а још мање њиме заузимати специјалну куполу" (АО, бр. 560/50).

Почетком 1951. године, Српска академија наука, као надлежна институција, по питању Астрономске опсерваторије, донела је три решења, која су истог дана, 7. фебруара, под бројевима 77, 78 и 79 заведена у Деловодник Опсерваторије (Решење бр. 79 је сачувано, а за остала два, као и о њиховом садржају, знамо на основу Деловодника). Првим, САН, бр.146 од 27. јануара 1951, Академија формира нови Научни савет, други по реду, у саставу: Милутин Миланковић, Војислав Мишковић, Антон Билимовић и Радивоје Кашанин.

Дакле, у односу на претходни Савет, у овај је уместо Павла Савића, постављен Радивоје Кашанин.

Другим решењем Академије бр. 147, од 27. јануара, Милутин Миланковић, хонорарни директор Астрономске опсерваторије, са месечним хонораром од 1.850 динара, се поставља за директора Опсерваторије "са месечним хонораром који је и досад имао".

И трећим решењем, бр. 206, од 31. јануара, Академија за заменика директора поставља Божидара Поповића, досадашњег секретара, са функционалним додатком од 930 динара.

У овом раду, у делу који се односи на 1948. годину, већ смо утврдили да је Миланковић директор Опсерваторије од 15. маја 1948. године, и да овим решењем његов статус није промењен, већ само потврђен од нове надлежне установе.

Да Миланковић овим решењем није постао директор са пуним радним временом, потврђују и следеће чињенице:

- то изричито у решењу нигде не стоји;
- ако и даље прима хонорар од 1.850 динара, као и раније, значи да му је статус остао непромењен;
- и после овог решења, он и даље хонорар прима за обављање "једног дела директорских послова" (АО, бр. 57/51);
- он то ни физички не би могао обављати, пошто је истовремено потпредседник САН, председник Научног савета Опсерваторије, редовни професор, са пословима и обавезама академика, научног радника, члана више међународних асоцијација, итд.

То потврђује и истовремено именовање Божидара Поповића, (досадашњег секретара) за заменика директора, уз повећање плате од 930 динара, што значи проширење ингеренција и послова, тако да он већ од 12. фебруара потписује документа Астрономске опсерваторије, као "заменик директора".

Све ово наводимо да бисмо, верујемо, коначно распршили сваку дилему која се може појавити услед публикавања различитих података, од када до када је Миланковић био директор Астрономске опсерваторије, и у ком својству: хонорарни директор, или директор са пуним радним временом. Тако су, да наведемо неке до сада погрешно утврђене чињенице, а да се у будуће не би понављале, М. Шеварлић и Ј. Арсенијевић (1989), време које је Миланковић био директор Опсерваторије, са око три године и месец и по дана, скратили на само пет месеци. За исто време Миланковићево директорство Астрономском опсерваторијом "скратио" је и Никола Пантић (1998), као и Перо Ђурковић. Друга значајна грешка је тврдња да је Миланковић био директор са пуним радним временом, као што то наводе Милица Инђић (1994), или Милан Димитријевић (1997).

Истине ради, треба рећи да је управо Милан Димитријевић, у заједничком раду са Луком Поповићем и Ненадом Миловановићем (1999), упозорио на нетачно утврђене чињенице по питању постављања Миланковића за директора Опсерваторије, и ово време померио на мај - јуни 1948. године, да

би га сад коначно, на основу нових докумената утврдили као 15. мај 1948. године.

Таман кад се навршило 5 месеци од напред наведених одлука Српске академије наука, из исте установе на Опсерваторију, 27. јуна 1951. године, стижу два нова решења. (у препису и оверена) У првом, које носи Академијин број 1699, и датум 26. јун 1951. пише да се, Др Милутин Миланковић, редовни професор Природноматематичког факултета, директор Астрономске опсерваторије Српске академије наука у Београду, разрешава дужности директора Астрономске опсерваторије (АО, бр. 396/51). У потпису решења стоји: Потпретседник Српске академије наука, Др Милутин Миланковић, с.р., што представља куриозитет, пошто је функцијом подпредседника САН, сам себе разрешио функције директора Опсерваторије!

Другим решењем, са Академијиним бројем, 1558 од 26. јуна 1951., и Миланковићевим потписом, за новог "директора Астрономске опсерваторије, Српске академије наука у Београду, поставља се Др Војислав Мишковић, професор Универзитета, управник Астронумеричког института Српске академије наука у Београду".

Ова промена на директорском месту донела је још неке промене, за које не постоје овако експлицитни подаци, али се на основу других докумената могу поуздано установити, а оне су следеће.

Миланковић се више ни у једном документу не појављује као председник Научног савета. Одлуке Научног савета потписује, као директор Опсерваторије Мишковић, и о њима информише запослене на Установи. Једну такву информацију са седнице Научног савета од 4. септембра 1951. год. (без броја) он потписује као Председник Научног савета Астрономске опсерваторије. Исто то чини и 8. маја 1953. године на документу број 255. У једном другом документу, (АО,бр. 72/52) од 4. фебруара 1952. године, Мишковић Миланковића спомиње само као "члана Научног савета" Астрономске опсерваторије.

Из овога произлази да је Миланковић, са својим разрешењем самога себе функције директора, престао да обавља и функцију председника Научног савета Опсерваторије, коју је функцију истовремено са директорском, преузео Мишковић. Овде је значајно истакнути, што до сада према сазнању нигде није публиковано, да је Мишковић, као и претходно Миланковић, био хонорарни директор Опсерваторије. У односу на Миланковића, он је ту функцију обављао са више времена и обимнијим пословима. Да је то тако, види се из Опсерваторијина документа од 11. фебруара 1955. године, (АО, бр. 74/53) у којем се говори о Мишковићевом (неисплаћеном) хонорару за новембар и децембар 1952. године, од по 3.000 динара месечно. Посебно је у том погледу јасан Мишковићев допис Државном секретаријату за послове опште управе и буџет Србије, од 4. марта 1955. године, (АО, бр. 107/55) у којем између осталог истиче: "Др Војислав Мишковић је хонорарни директор ове Опсерваторије и за обављање овог посла, као и за ангажовање

на раду у овој установи, прима стални месечни хонорар у износу од 7.000 динара. Професор Мишковић просечно проводи 50% свог радног времена на пословима ове установе".

Подсећамо да ја Мишковић истовремено редовни професор и управник Астро нумеричког института САН.

Друга промена односи се на функцију заменика директора, на којој је до Мишковићевог повратка на Опсерваторију, био Божидар Поповић, а о којој нема директних, но више посредних сазнања. Документ који објашњава о чему је реч, је Мишковићев извештај Астрономској опсерваторији (АО, бр. 447/51), "да је Научни савет на својој седници од 2. о.м. (јула 1951) донео одлуку према којој све административне послове води и преписку потписује, искључиво Директор Астрономске опсерваторије. Но према истој одлуци Савета, Директор може, по свом нахођењу, извесне унутарње послове пренети на научне сараднике". Овај документ, што је права реткост, носи меморандум Астрономско-нумеричког института САН (бр. 88/51), а потписао га је, дакако Мишковић, али као директор Астрономске опсерваторије. Од Мишковићева доласка, Поповић је потписао, и то по самом доласку, само пар докумената, а касније ће, временом све више, у Мишковићевом одсуству, документа "за директора", потписивати Мирослав Ђурчић, канцеларијски референт, којег ће Мишковић нешто касније, 22. новембра 1952. године (АО, бр. 740/52), поставити за вршиоца дужност секретара Астрономске опсерваторије. Уз Поповићево ће се име у прегледу запослених на Установи налазити, научни сарадник. Из наведеног се може закључити, да се Мишковићевим доласком функција "заменик директора", једноставно угасила, и да је други човек по руководном кључу на Опсерваторији, уместо Поповића, "заменика директора", постао Ђурчић, в.д. секретара.

Број запослених полако је растао, тако да је средином године (рачунајући и директора) досегао до бројке 30. Повећање се углавном односило на средњу стручну спрему - лаборанте и помоћно особље. Међутим, како је њихов правни статус - звања и стручни испити, и даље био неадекватно решен, број запослених је варирао. Једни су долазили а други одлазили.

У циљу решења тога проблема, Српска академија наука је 12. новембра 1951. године, донела решење (бр. 302/2, или АО, бр. 728/51) "да се при Астрономској опсерваторији, Српске академије наука у Београду, формира комисија за полагање стручних испита за звање лаборант, струке просветно научне". За чланове комисије одређени су: Војислав Мишковић, директор, Божидар Поповић и Перо Ђурковић, научни сарадници.

Ове године на Опсерваторији су организоване и почеле са радом две нове службе. Перо Ђурковић организује Службу двојних звезда а Василије Оскањан, Службу променљивих звезда.

Крајем године из штампе је коначно изашла свеска, *Одређивање географске ширине Астрономске опсерваторије*, која је садржавала

резултате трогодишњег рада Службе географских координата Опсерваторије.

Иако је питање награђивања Љубомира Пауновића, бар што се Опсерваторије тиче, изгледало решено, због недостатка пара оно је било актуелно и ове године. Да без пара ни Научни савет не може овај проблем решити, види се из одговора Милутина Миланковића у име Научног савета, заменику директора Божидару Поповићу. На његовом допису Савету за дејство, Миланковић је враћајући допис, на истом руком дописао: "Цео овај предмет прошао је 19. о.м. кроз Научни савет и са врло повољним мишљењем и препоруком упућен је из Академије на надлежно место" (АО, бр. 334/51).

А како се путовало те године до Опсерваторије и назад?

Сваког радног дана камион марке "Borgvard", са 8 седишта, возио је ујутро у 6 сати, и по подне у 14 сати са Опсерваторије до Вуковог споменика и назад. Децу службеника у школу, и чланове породица, возио је до "Лиона". Уторком и суботом возио је "пијачне вожње", а петком ванредне поподневне вожње до града, за службенике и њихове породице које станују на Опсерваторији (АО, бр. 764/51).

Чак и овакав превоз, да је нормално функционисао, био би значајно олакшање за запослене и њихове породице. Међутим, камион се често кварио, и више је времена био у радионицама за поправке, него у вожњи. Посебну пажњу плени допис који је Перо Ђурковић у име Клуба за популаризацију астрономије и аматерство, при Удружењу математичара и физичара НРС, упутио директору Мишковићу. У њему он га информисе, да је члан Клуба, санитарски пуковник др Радован Данић, дао на употребу члановима Клуба свој дурбин, D/F=10cm/165. Међутим, како цев дурбина нема постоље, механичар Љубомир Пауновић је прихватио да исто изради у Механичкој радионици Астрономске опсерваторије, ван радног времена, а уз дозволу заменика директора Божидара Поповића. Пошто је у току израде постоља дошло до промене директора, он Мишковића моли за одобрење за завршетак започетог посла. Захтев је разматрао Научни савет, одговорио је на допис Мишковић (и молба и одговор имају исти број, АО, бр. 592, од 25. септембра 1951) који се сагласио да се започети посао заврши под раније договореним условима.

Проблем Опсерваторије биле су чак и - кокоши!

Како су их станари у кругу Опсерваторије држали у већем броју, наносиле су штету врту и свуда остављале прљавштину. Да би решио овај проблем, Мишковић је наредио, уз претњу предузимања оштрих мера, да се убудуће могу држати, али само у кокошињцима.

Преглед кроз 1952. годину, започећемо Мишковићевим извештајем Председништва Српске академије наука, на њихово тражење (АО, бр. 2/52) о

"научном животу и раду Института". Након удељеног приговора Академији да је добио, "распис без броја и потписа, па чак и без датума", он у извештају каже: "Астрономска опсерваторија је предузела организацију научног рада на новој основи. План, тематика и проблематика, те активности, дискутовани су, како са научно-стручним сарадницима установе, тако и у Научном савету. Коначно још није утврђен оквир активности сваке поједине области, јер се наишло на тешкоће при распореду помоћне радне снаге за сваку поједину врсту рада.

За израду овог плана, одржане су три седнице Научног савета, и 16 састанака са научним особљем установе. На овима је нарочито анализована проблематика и методика нових радова. Научни састанци предузеће се током јануара. У току протекле године није одржан ни један научни састанак, нити и једно научно саопштење. Научни сарадници објавили су укупно 6 научних радова. Научних приредаба није било".

У овом извештају, кратком али јасном, Мишковић истиче одређене тешкоће, и знатна настојања да се превазиђе смањена ефикасност и радни учинак у неким сегментима, што он уосталом и не крије.

Иако је већ раније било речи о животу и раду на Опсерваторији, о њеним специфичним проблемима и борби за правилно награђивање, о томе далеко потпунију слику даје нам Мишковићев допис (АО, бр. 722/52) који је он 7. новембра 1952. године, упутио Председништву Српске академије наука. Покрећући питање награђивања службеника који врше сталну посматрачку службу на астрономским инструментима, он каже: "После седмочасовног рада на сређивању, рачунској и стручној обради посматрачког материјала, посматрачи су по природи службе на Установи, која је превасходно ноћна посматрачка, дужни сваке ведре ноћи провести најмање 4 часа радећи на инструментима.

На првом месту, ово представља обавезу, којом су сви службеници везани за нормалан рад института, јер захтева да су обавезни очекивати у неизвесности и онда када атмосферски услови не дозвољавају рад, проводећи понекад и по читаву ноћ у очекивању разведравања, губећи тако потребан одмор.

С друге стране, у ведрим ноћима, када ефективно раде, посматрачи су поред изванредног душевног и физичког напора, који ова служба захтева, често у свом раду изложени и најгорим спољним условима - влази, хладноћи, ветру па и мразевима - јер проводе скоро целу ноћ под ведрим небом. Осим тога, природа посла на Установи таква је, да бар делимично захтева ноћни рад као прековремени, јер се, у случају потпуног одбитка часова проведених у ноћном раду, од нормалног дневног радног времена, не би никад могло извршити сређивање, а још мање рачунска и научна обрада свих прикупљених посматрачких података, за које је потребно пуно радно време по дану".

На основу горе предоченог, Мишковић предлаже Председништву Српске академије наука, да донесе одлуку, да се самосталним посматрачима у

редовним службама Опсерваторије, додели стални месечни додатак у износу од 2.000 динара, а помоћном посматрачком особљу додатак у износу од 1.000 динара месечно.

Додамо ли посматрачким невољама и ону, због које се Мишковић 8. априла 1952. године (АО, бр. 394/52), обратио за помоћ Градској санитарној инспекцији, која код читаоца изазове смех, а код посматрача праву ноћну мору - комарце! повећаћемо им број, али не и све набројати.

"Пошто се Астрономска опсерваторија налази у шуми, у непосредној близини Дунава, - пише Мишковић - ројеви комараца нападају ноћу посматраче, којима, бранили се или не, онемогућавају свако прецизно мерење и осматрање", па моли да се, у име несметаног научног рада и здравља људи, што пре приступи уништавању комараца.

Све ове тешкоће, ипак неће отупити и сломити истраживачки и стваралачки дух преданика и заљубљеника у астрономију, што потврђује и молба Милорада Протића, директору Опсерваторије, да му се одобри "којих пар хиљада динара" за "подухват којег би се латио". Пошто су астрофотографске могућности Schmidt-овог телескопа данас врло ограничене, објашњава своју молбу Протић, а након што је стекао искуство у брушењу сферних огледала, он је спреман да се упусти у градњу једног моћнијег краткофокусног телескопа, објектива од 500 мм. За реализацију ове идеје, припрему калуца и изливање стаклених дискова, што је Протић већ био договорио са Фабриком стакла у Панчеву, добио је сагласност Научног савета, који је разматрао ову молбу. Оваквим решењем, констатовано је, Опсерваторија уштеђује знатна девизна средства, а осигурава и знатно веће и боље услове за рад.

Истовремено је усвојен и други Протићев предлог: да се реши давнашњи проблем, и набави прецизна аналитичка вага за Астрофизичку лабораторију.

На основу указане потребе, а обзиром да Установа није имала званично одређеног службеника за вођење управно административне и рачунско финансијске службе, директор Мишковић је 22. новембра 1952. године, донео решење (АО, бр. 740/52) којим је Мирослава Ћурчића, канцеларијског референта, поставио за вршиоца дужности секретара Астрономске опсерваторије.

Као и претходну годину, и преглед 1952. ћемо завршити са једним документом који сведочи о брзи и помоћи Астрономске опсерваторије, аматерима астрономима.

Реч је о препоруци, коју је на молбу Астрономског клуба "Руђер Бошковић", председнику Извршног одбора, Народног одбора града Београда, упутио директор Опсерваторије Војислав Мишковић, а по питању постављања једног астрономског дурбина на једну од кула при адаптацији Калемегданске тврђаве (да подсетимо: дурбин је уступио Данић, а постоље израдио Пауновић).

Уз констатацију, да већина главних градова европских држава, има своје посматрачке павиљоне за популаризацију астрономије међу најширим

слојевима грађана, и окупљање аматера и стручњака, Мишковић наводи и велику заинтересованост нашег грађанства, посебно Београђана, што потврђује и број годишњих посета Астрономској опсерваторији који се пење и до 5.000 посетилаца. Ништа дакле није природније, каже даље Мишковић, него прихватити иницијативу Београдског астрономског клуба, и у тренутку радова на преуређењу Калемегдана, изградњом или адаптацијом већ постојеће куполе, створити овде центар који ће задовољити културне потребе грађана, а стручним сарадницима Астрономске опсерваторије омогућити природније учешће у популаризацији своје науке, преко центара који се тиме баве. Ово је уосталом случај код свих цивилизованих народа. Тако би историја служила садашњости, а Калемегдан као културни објекат Београда, само би тиме добио у својој вредности, закључује Мишковић своју препоруку (АО, бр. 27/52).

Шта ће за Астрономску опсерваторију значити раван кров на Управној згради, Механичкој радионици и још неким објектима, решење, или боље речено проблем, који јој је у аманет оставио архитекта Јан Дубови, нека нам сведочи сам директор Мишковић, који је, условно речено, и изградио Опсерваторију. У допису који је 11. августа 1953. године упутио Секретаријату за привреду, ИОНО Београда (АО, бр. 432/53), он између осталог каже: "На Астрономској опсерваторији, институту Српске академије наука, пре неколико година извршена је оправка тераса, како на главној згради, тако и на згради механичке радионице. Међутим, оправка је тако лоше извршена, да поменуте терасе данас не представљају никакву препреку за атмосферску воду, и обе зграде прокишњавају у толикој мери, да је њих за време кишних дана немогуће заштитити од воде".

Због овакве ситуације, Опсерваторија је била присиљена да изради нови план и предрачун, за поновну поправку тераса, тј. крова.

А да то не би ишло тако лако и нормално, испоставио се проблем набавке цемента, затим кратко време за извођење радова (због надолазеће зиме); елем, ово звучи врло познато и савремено, као да је, колико јуче написано.

Документа Опсерваторије 1953. године, потписује углавном директор Мишковић, али се на знатном броју налази, "по наређењу директора"! потпис Мирослава Ђурчића. То ће потрајати тако све до 1. октобра 1954. године, кад ће се уместо Ђурчићевог, на документима, ако их не потписује Мишковић, све чешће "за директора", појављивати потпис Милорада Протића.

За Установу ће бити од значаја то, што ће те 1953. године, Служба времена, под руководством Захарија Бркића, бити укључена у Међународну службу времена.

Средином ове године, на Опсерваторији ће, рачунајући и Мишковића, бити 28 запослених.

За ову, 1953. годину, у архиви Установе, из незнатних разлога, налази се знатно мање докумената, поготово оних са значајнијим и интересантнијим садржајем, па је стога и овај преглед за исту краћи.

Почетком 1954. године Астрономска опсерваторија доживеће још једну, у низу статусних промена.

Извршно веће Народне Републике Србије, донело је 27. марта 1954. године, решење бр. 88 (АО, бр. 150/54), о проглашењу Астрономске опсерваторије, Српске академије наука, за установу са самосталним финансирањем. До тада буџетска установа, добила је право да управља са целокупном имовином под управом Управног одбора од 7 чланова, као колективни орган управљања. Два члана Управног одбора бирао је колектив из своје средине, а остале је именовао орган надлежан за послове и задатке Опсерваторије, Извршно веће НРС. Одлучено је да Астрономска опсерваторија има три фонда:

- фонд за награђивање радника и службеника;
- фонд за замену и допуну и велике оправке, и
- фонд за научно истраживачки рад.

На основу Уредбе о установама са самосталним финансирањем, Извршно веће је, на предлог Опсерваторије, за чланове Управног одбора именovalo, др Ђорђа Николића, директора Астрономског одељења Географског института ЈНА, Милорада Протића, стручног сарадника, пуковника Др Радована Данића, председника друштва "Руђер Бошковић", и Бранислава Шеварлића, доцента Велике техничке школе, (ИВ, бр. 203 од 14. маја 1954, односно, АО, бр. 219/54) Са своје стране Опсерваторија је у Одбор именовала Захарија Бркића, стручног сарадника и Милана Симића, хидролошког техничара (АО, бр. 253/54); дакле укупно 6 чланова. Седми се у овим документима не спомиње, а он је сигурно био, и то као председник Одбора, директор Војислав Мишковић. Потврду за ову тврдњу имамо у документу АО, бр. 579, од 27. септембра 1954. године, у којем Мишковић моли Радована Данића, да га у његовом одсуству замени у функцији председника Управног одбора (потврда је и документ АО, бр. 731/54).

Овде би хтели упозорити на још један нетачан податак у публикацијама Астрономске опсерваторије, *Сто година Астрономске опсерваторије* и *Развој астрономије код Срба*, у већ спомињаним радовима, *Сто година рада Астрономске опсерваторије у Београду* и *110 година Астрономске опсерваторије*, где стоји да је Мишковић престао бити директор Астрономске опсерваторије управо са њеним статусним променама, 27. марта 1954. године. Ствари стоје ипак другачије!

У решењу Извршног већа НРС, бр. 110, од 27. марта 1954. године, (или АО, бр. 150/54) под тачком 3 стоји: "преузима се и поставља", "за управника Астрономске опсерваторије у Београду - Мишковић Војислав". У решењу

даље пише да "директори и управници института из предходне тачке овог решења задржавају досадашњу плату, односно хонорар" (Овде је реч о решењу, о истовременој статусној промени 8 института САН, међу којима и Опсерваторије).

Дакле, Мишковић је и даље остао хонорарни директор Астрономске опсерваторије, са 50% радног времена, само са повећаним хонораром, са 3.000, на 7.000 динара месечно, за послове директора и председника Управног одбора Астрономске опсерваторије (АО, бр. 731/54).

Мишковић јесте остао без једне руководеће функције, и то оне управника Астрономско нумеричког института САН, пошто се овај, на предлог Научног савета Астрономске опсерваторије, бр. 8/54, и према усменој сагласности Извршног већа НРС, а одлуком Институтске комисије Председништва САН, са 7. априлом 1954. године, са својим особљем, буџетом и инвентаром, припојио Математичком институту САН, као његова истоимена Секција.

Управник Математичког института био је Радивоје Кашанин (Мат. инс. бр. 302/54, или АО, бр. 143/54).

Оснивањем Управног одбора Астрономске опсерваторије, као органа управе, престао је да постоји Научни савет. За то имамо посредну потврду у документу, АО, бр. 452, од 27. јула 1954. године, допису који је директор Мишковић упутио Савету за просвету и културу НРС, где спомиње "одлуку бившег Научног савета", који се уосталом у документима Астрономске опсерваторије више нигде и не спомиње.

По питању издавачке делатности, у вези са осамостаљивањем института, а што је било значајно и за Опсерваторију, Председништво САН је 27. априла 1954. године, донело и одлуку да се: сви послови у вези са, штампањем и продајом институтских издања пренесу на институте, да се сва ранија институтска издања, осим по 100 примерака које задржава Академија, врате институтима, и да; институти од својих нових издања Академији уступају по 200 примерака (АО, бр. 186/54), те да се убудуће за подизање стране литературе отвори фах код Југословенске књиге (АО, бр. 208/54).

Дужност секретара Опсерваторије и даље је наставио да обавља Мирослав Ђурчић, у статусу - вршиоца дужности (АО, бб. од 10. марта 1955).

У више наврата је директор Мишковић, почетком 1954. године, тражио, најпре од Академије, а након промена и од Извршног већа, допунске плате, првенствено за оне раднике који учествују у тешком и сложеном стручном раду и ноћној служби, (опсерватори, помоћници и калкулатори) те за руководиоце и других служби, од којих битно зависе резултати рада Установе (АО, бр. 43/54). Успео се изборити за допунске плате, али не за све, и знатно ниже од траженог износа (АО, бр. 185/54).

Средином ове године, тачније 30. јуна, Опсерваторија је очекивала и спремала се за ретку појаву и прилику - делимично помрачење Сунца, већих размера. Припремљен је обиман програм посматрачког рада, за које су

остварење били потребни и апарати, које она није имала. Да би догађај што боље био забележен, Опсерваторија је од Српске академије наука тражила на посудбу два Лајка фотоапарата (АО, бр. 262/54), а од "Застава филма", филмску камеру и једног искусног сниматеља (АО, бр. 260/54).

Дугогодишњи, напред већ спомињани проблеми систематизације, односно звања из астрономске струке, за вишу, средњу и непотпуну средњу спрему, а због тога и немогућности полагања стручних испита и напредовања у служби, присилили су директора Мишковића, да се још једном, у обраћањима без броја, обрати надлежним органима, овај пут Државном секретаријату за послове опште управе и буџет НРС, Комисији за службеничка питања.

У допису (АО, бр. 417) који је 8. јула 1954. упутио Комисији он каже:

"Још приликом систематизације извршене 1947. године, помоћни стручни кадрови, са потпуном и непотпуном средњом, и средњом стручном школском спремом Астрономске опсерваторије, погрешно су разврстани у звања из хидрометеоролошке струке. Та се грешка провлачила кроз сва доцнија разврставања, а сва досадашња настојања управе Астрономске опсерваторије да се ова грешка исправи, остала су безуспешна, иако према првом ставу, чл. 13, Основне уредбе о звањима и платама, сви службеници имају законско право на звање које одговара пословима на којима раде.

Неправилан статус ових службеника, као и седам година безуспешних напора да се он исправи, веома неповољно делују на њихов рад и однос према Установи, јер и не пружају ни основно право загарантовано законским прописима сваком савесном раднику, право на напредовање по платним разредима. Међу њима има службеника и са више од 6 година приправничког стажа, који се још увек налазе разврстани у XVI платном разреду. Ови службеници, као што је већ и пракса показала, онемогућени су у полагању државног стручног испита из хидрометеоролошке струке, јер у њој не раде, и са њом њихов рад и Установа у којој раде, немају никакве везе. Но како не постоје законски прописи о звањима из Астрономске струке, у којој они раде, то им је онемогућено исто тако и полагање државног испита из Астрономске струке, па дакле, и свако напредовање. Опсерваторија је тако доведена у немогућност да на одобрена буџетска места поставља нове службенике", закључује Мишковић у допису, и Секретаријату, односно Комисији, предлаже доношење посебних прописа за звање из астрономске струке: звање калкулатора, за напредовање од XVI до VIII платног разреда, и звање опсерватора за напредовање од XVI до VII платног разреда.

Током следећих месец дана, одговора на овај допис није било, па Мишковић, у вези истих проблема, а поводом нацрта Правилника о звањима и платама службеника Астрономске опсерваторије, који је израдио Управни одбор Установе, пише други (АО, бр. 464 од 3. августа 1954) и упућује га на адресу Извршног већа НР Србије. Овај, мало дужи допис, због више разлога, преносимо у целисти. У њему Мишковић јасно, документовано и

бескомпромисно, износи своје "оптужујем", за бројне проблеме и недаће у којима се налази Опсерваторија.

Овај допис, као и следећи, које ћемо пренети, могли би бити и одговор на питање - зашто је Мишковић поднео оставку, (која ће ускоро уследити) на место директора Опсерваторије.

Допис у целости гласи:

"У смислу недавно добивених усмених обавештења и упутстава делегираним члановима Управног одбора, у прилогу се доставља нацрт Правилника о звањима и платама службеника Астрономске опсерваторије у Београду. Нацрт је израдио Управни одбор установе.

Спроведећи овај нацрт сматрао сам за потребно, да Извршном већу скренем пажњу на крајње преку потребу да се по питањима која су Правилником обухваћена, најзад донесу потребне законске одредбе.

Опсерваторија, као научна установа, постоји већ скоро девет деценија. Од пре 30 година она својом милионском научном опремом, својим особљем, као и радом и резултатима које је досад постигла, претставља, и у земљи и ван земље, признату научну институцију. Али, нажалост, ни после 30 год. свог постојања, пожртвована рада и неоспорних успеха у том раду, код наших просветних власти није успела да стекне ни изблиза одговарајуће признање.

Није ли за то доказ сама чињеница, да за девет деценија свог постојања, није успела да буде ни озакоњена у оном облику, као што је то случај са сличним установама у другим земљама, као што су то у нашој земљи постигле установе и много мањег значаја.

Још фрапантнији доказ за ово је чињеница, да је за 10 минути година, Опсерваторија четири пута мењала свој статус: од Универзитетске установе, постала је самостална; па је затим подведена под надлежност Министарства просвете, односно Савета за просвету науку и културу; потом је била подведена, као научни институт, под Српску академију наука; а најзад претворена у установу са самосталним финансирањем.

А мислим, да није потребно ни истицати, да су ови прелази и промене, у тако кратком периоду, само негативно деловале на рад установе, на расположење особља и радну атмосферу на установи. Овако се нешто неће наћи забележено у аналима ни једне астрономске опсерваторије у свету.

Напоредо са овим променама, установа је са своје стране, у свакој од ових фаза покушавала да дође до својих статута и једног стабилизованог статуса.

Међутим, сви су ти покушаји остајали неуспешни.

Услед тих неуспеха стање установе је сваким даном постајало теже, перспективе особља остајале неизвесне, услови за рад на установи све неповољнији, већина особља, нарочито економски слабијег и помоћног тешко погођена и незадовољна. Ово је незадовољство одјекнуло већ и у нашој дневној штампи.

Са тих разлога је Управни одбор, одмах по пријему дужности, сматрао за потребно да код просветних власти предузме нову акцију у истом смислу, тј, да покуша да надлежне власти убеди да је крајње време да се не дозволи више да установа остане и даље у овом стању. И израђен је приложени Правилник.

Рађен је по узору статута који важе у сличним установама у осталом културном свету, на основу тридесетогодишњих искустава из живота и рада наше установе; у духу одредаба и прописа закона који важе за просветну струку, а са пуном свешћу и одговорности, и са дубоким уверењем да ће оваквим Правилником у установи бити остварени услови, потребни за њен успешнији рад, за правилан развитак подмлатка у њој, и сигурну перспективу њених сарадника уопште".

И, опет ништа!

Проћи ће поново, овај пут четири и по месеца, а да Опсерваторија неће добити никакав, ни писмени, али ни усмени одговор.

Немајући другог решења, Мишковић 21. децембра 1954. године, Извршном већу НРС, пише нови допис. Резигниран је и огорчен. (АО, бр. 797/54)

И овај допис, нешто краћи од претходног, дајемо у целости, и он гласи:

"Према члану ( ) Основне уредбе о пословању установа са самосталним финансирањем, свака оваква установа МОРА имати свој Правилник. Стога је Астрономска опсерваторија, одмах по пријему одлуке о превођењу на нови статус, и образовању њена Управног одбора, израдила предлог свог Правилника, а у исти мах и Пословника, који су имали да јој послуже као законска подлога за организацију и пословање установе. Овај нацрт достављен је Извршном већу, под бр. 464, 3. августа о.г.

Но, ни до данас, четири и по месеца од тога датума, Опсерваторија није добила свој Правилник, нити уопште икакав одговор на достављени нацрт Правилника.

Шта више, неколико покушаја Управног одбора Опсерваторије, у току протекла четири месеца, преко појединих својих чланова којима је било стављено у задатак да се обавесте код органа Већа о судбини Правилника, остајало је, и остало и до данас безуспешно. Из простога разлога што ови чланови нису могли ни да дођу до лица код кога се нацрт налази.

Према одлуци последње седнице Управног одбора Астрономске опсерваторије, молим Извршно веће да неку одлуку о поднесеном нацрту Правилника, какву за сходно налази, донесе и саопшти је Опсерваторији, како би ова установа добила законску подлогу за своје пословање, као што су то друге сличне установе давно већ добиле".

Правно нерешен статус службеника Опсерваторије, са туђим звањима, "хидролошки техничар", у пракси је решаван тако, да су сходно једном добијеном Упутству, превођени у "звање без звања", и унапређивани у платне разреде према годинама службе (АО, бр. 740/54).

Везано за ову проблематику, а по тадашњим позитивним прописима, решењем директора Астрономске опсерваторије и одобрењем Државног секретаријата, именована је и Комисија за службеничка питања, коју су сачињавали: Перо Ђурковић, председник, Захарије Бркић, заменик, и Мирослав Ђурчић, члан (АО, бр.617/54).

У другој половини 1954. године, Опсерваторија је морала да решава свој "вечни проблем", нерешен претходне године, проблем тераса, односно, равних кровова, Механичке радионице и Централне зграде. Поготово ове друге, као већи проблем. У укупном предрачуна буџета за 1954. годину од 4.114.000 динара, предвиђеном за одржавање чишћење и осигурање зграда и инвентара, укупне вредности од око, 9.000.000 динара, само за поправку крова Централне зграде била је предвиђена сума од 3.600.000 динара. Међутим, укупна одобрена сума за све, била је, 3.500.000 динара. И поред тога, Астрономска опсерваторија је у септембру са великом журбом, кренула са неизбежном адаптацијом, притиснута кратким роком због надолазећих, јесени, а поготово зиме. И кад су кровне површине биле откривене, а радови нису смели да се прекидају, због мање добијених пара и непредвиђених трошкова, испоставило се да за њихов завршетак недостаје још 1.250.000 динара. Мишковић поново мора да моли, што он и чини, и 7. децембра 1954. године упућује допис (АО, бр. 753/54) Државном секретаријату за послове опште управе и буџет НРС, којим тражи да се на терет Буџетског резервног кредита, хитно одобри тражени износ, јер, како каже, "све што је до сада урађено, пропало би".

У документима Опсерваторије нема података о томе, како је овај проблем даље текао, али претпостављамо да се већ нашло неко решење да се он приведе крају.

Вредан пажње је и документ који говори о заједничкој активности Опсерваторије и Астрономског друштва "Руђер Бошковић". У име Управног одбора Друштва, његов председник др Радован Данић, и секретар Перо Ђурковић, 19. јула 1954. године, послали су допис (РБ, бр. 22/54) директору Опсерваторије Војиславу Мишковићу, у којем између осталог кажу: "Сумирајући резултате прве Астрономске и астронаутичке изложбе у Београду, у времену од 25. маја до 15. јуна, Управни одбор на својој седници од 18. јула 1954, подвукао је важност Ваше помоћи коју сте пружили Друштву, стављајући му на расположење употребу машина радионице Астрономске опсерваторије, у којој су израђени рамови за изложбу, као и инструменте, дијапозитиве, слике и прибор, који су допринели лепоти изложбе. Уједно Вас обавештавамо да смо из Библиотеке Астрономске опсерваторије, примили Опсерваторијина издања, за библиотеку друштва, у вези наше молбе од 9. јануара 1954. На свему овом ми Вам испред Друштва и Управног одбора, изражавамо нашу особиту захвалност", каже се на крају овог дописа.

Током ове године десиле су се бројне и значајне промене у саставу запослених на Установи (АО, бр. сл. од 8. марта 1955). Једни су, тих година као по правилу, одлазили, а други долазили.

Опсерваторију је напустило 6 службеника, углавном средње стручне спреме, али и један стручни сарадник, Божидар Поповић, бивши секретар и заменик директора Установе, који је премештен на Пољопривредно-шумарски факултет, у Сарајево. Дошло их је нешто више, чак 9-теро. Посебно је значајно то, што се Установа знатно појачала у високо стручном кадру. Са Астрономско-нумеричког института вратила се, стручни сарадник, Ружица Митриновић, а за асистенте института примљени су, Ђорђе Телеки и Љубиша Дачић. Примљен је и библиотекар, Ђорђе Пејовић, (до тада је Опсерваторија имала само књижничаре) Радомир Тадић,... а у звање стручни сарадник, изабран је асистент, Василије Оскањан.

На крају 1954. године, односно почетком 1955. Опсерваторија је, са хонорарцима, директором Мишковићем и Браниславом Шеварлићем, имала 35 запослених.

Почетком 1955. године, тачније 22. јануара, директор Мишковић ће се, још једном, али и последњи пут у тој функцији, обратити неком државном органу, овог пута Државном секретаријату за послове опште управе и буџет - буџетском одбору (АО, бр. 29/55), са жељом да за Опсерваторију оствари неки бољитак. Овај пут, након више поновљених тражења, он од Секретаријата тражи кредит за набавку једног превозног средства, мањег аутобуса, "или, у крајњем случају, бар мотора са шасијом, будући да би се каросерија могла некако скрпити у Опсерваторијиној радионици". Да би захтев био што упечатљивији, Мишковић потанко ниже разлоге, проблеме и муке, које имају на Опсерваторији због недостатка овог превоза: удаљеност од града, непостојање доброг пута, кишу, блато, снег, хладноћу, промрзло и уморно особље, ноћни рад, школску децу, набавку животних потреба, итд. На крају закључује: "Као што се види, Опсерваторија не вапије за неким луксузним колима, иностраног порекла, нити због неког нарочитог комодитета и сл., већ тражи најскромније, исправно и сигурно превозно средство, којим би се уклониле све недаће, што већ толико времена муче и тиште, и Управни одбор Астрономске опсерваторије и службенике њене, а од утицаја су на правилан развој и отпремање службе на Установи уопште".

У складу са већ тада уобичајеним односом надлежних органа према Астрономској опсерваторији, ни од овог захтева, неће бити ништа. Тек тамо 20. априла, биће завршена нека, трећа-четврта по реду, генерална поправка старог камионета "Borgvard-a", са 8 седишта, (за превоз 12 запослених путника Установе) због старости и дотрајалости, у задње време регистрованог на одговорност Опсерваторије.

Ни сарадња на неким заједничким пројектима, у овом случају са Географским институтом ЈНА, није ишла како треба. То је био разлог да директор Мишковић, 14. марта 1955. године, начелнику Географског института, упути допис (АО, бр. 115/55) у којем каже: "Пре више од две године, на иницијативу Географског института, постигнут је споразум о сарадњи између Института и Астрономске опсерваторије за време извођења триангулационих радова на територији ФНРЈ.

Текст овог споразума давао је Опсерваторији основа да верује, да ће се у току од две године од санкционисања овог споразума, свакако приступити и поступном остваривању предвиђених радова, па, према томе, и ступању на снагу и примену одредаба споразума. Уствари, од његовог пописивања, Географски институт ЈНА није Опсерваторији дао ни знака, ниједним својим актом о томе, да ли уопште и кад намерава почети са извођењем радова, за које је предвиђена и тражена сарадња Опсерваторије.

Овим својим актом Опсерваторија не жели, нити има права, у то питање да улази. Али би желела и моли, да буде извештена да ли Географски институт сматра да поменути споразум треба да остане и даље на снази. Другим речима, намерава ли још Географски институт, да га у ближој или даљој будућности, користи у сврху за коју је и рађен", пита Мишковић.

Некако у исто време на Опсерваторији је радила Поткомисија, именована од стране Извршног већа НР Србије, са задатком да прегледа целокупан досадашњи рад Астрономске опсерваторије. Који је прави разлог и повод њеног оснивања, као ни о њеним налазима, у архиви Астрономске опсерваторије, о томе нема ни трага. Ипак, за склапање комплетније слике односа тадашње власти према Астрономској опсерваторији, остао је један допис, који је председник те Поткомисије, академик, Милутин Миланковић, а поводом извршеног прегледа, упутио Савету за просвету и културу НР Србије.

Овде је потребно истакнути да је Поткомисија, односно Миланковић, како каже, у "низ у осталих чињеница", констатованих прегледом, нашао за најважније да говори о оној, која није резултат рада запослених на Установи, али је, итекако, имала утјецаја на резултате њиховог рада.

Како наведени допис сматрамо, уосталом као и Миланковић, веома значајним за сагледавање и схватање комплетне културно-научне политике вођене у периоду после Другог светског рата у Србији, односно тадашњој Југославији, али и за историју Опсерваторије, као и важан прилог за Миланковићеву биографију, преносимо га у целости. Миланковићев допис Савету, АО, бр. 271, од 25. маја 1955. године, гласи:

"Поткомисија именована од стране Извршног већа НР Србије, за преглед целокупног досадашњег рада Астрономске опсерваторије, констатовала је, у низу осталих чињеница и ту, да Астрономској опсерваторији у Београду, досад није било омогућено да присуствује ни једној од трију скупштина Међународне астрономске уније одржане од 1945. године до данас. Поткомисији је нарочито ово пало у очи. На седмом заседању Генералне

скупштине ове Уније 1948. године, у Цириху, Унија је била понудила да за једног делегата Југославији подмири све трошкове учешћа. Међутим, ни том једном делегату није било одобрено да отпутује у Цирих. На осмом заседању 1952. године, у Риму, одобрено је било делегатима Загреба и Љубљане а није било одобрено претставнику Астрономске опсерваторије у Београду и претставнику Српске академије наука.

Ове године одржаће се од 29. августа до 5. септембра, девето заседање Генералне скупштине ове Уније у Ирској у Даблину. Унија је са своје стране Југославији, као чланици Међународне астрономске уније од 1935. године, доделила помоћ за 5 најмлађих асистената, да присуствују поменутом заседању. Поткомисија је, међутим, стала на гледиште и у свом извештају Извршном већу скренула пажњу на неповољан утисак који би изазвала чињеница да на овогодишњем састанку не присуствује ни један од старијих астронома. И зато је предложила Извршном већу да се свакако са Астрономске опсерваторије у Београду пошаљу два претставника на ову скупштину.

Јуче је, међутим, Поткомисија извештена од Извршног већа да предлог за упућивање на Конгрес треба упутити Савету за просвету Србије. С тога се моли Савет да узме у обзир изложене чињенице и ако икако има начина омогући двојици старијих сарадника Астрономске опсерваторије потребна девизна материјална средства за одлазак и учешће на овом Конгресу. Средства би требало обезбедити са урачунатим путем са по 12 дана.

Уједно се Савет умољава да по овом хитно донесе одлуку коју сматра за потребно, јер у сваком случају Опсерваторија треба да обавести што пре Секретаријат конгреса о броју делегата наше државе".

Овај Миланковићев допис просто намеће сијасет интригантних питања, која очекују исто такве одговоре.

Одговором се, овим радом и овом приликом, нећемо бавити. Да овај Миланковићев допис, као и Мишковићева оставка, временски њему блиска, нису били "ударац штапом по води", ако већ нису "променили свет", види се из потоњих чињеница: на 9. конгрес Међународне астрономске уније, августа те године, отпутовала су 4 представника Астрономске опсерваторије, Милорад Протић, Љубиша Митић, Василије Оскањан и Војислав Мишковић (од 9 из Југославије).

Чињеницу да Опсерваторији ништа не иде лако, ако то зависи од других, чак ни онда кад проблем изгледа практично већ решен, видимо и из дописа који је заменик директора Милорад Протић, 4. априла 1955. године (АО, бр. 142/55) упутио Народном одбору града Београда, Урбанистичком заводу, где констатује да су од њих, на основу усмених разговора, још половином прошле године добили (Опсерваторија) сагласност, по којој је и усвојена коначна ситуација, за проширење круга Астрономске опсерваторије. Међутим, износи Протић даље у допису, још увек нису добили писмено решење, без којег не могу приступити ограђивању круга, за што су већ успели да обезбеде и средства.

Овде ћемо покушати одговорити на питање, кад је и како Мишковић дефинитивно напустио своје животно дело - (нову) Астрономску опсерваторију? Кажемо покушати, пошто јасан и прецизан одговор на то питање, с обзиром на расположива документа, или, баш због оних расположивих, није лако дати.

Све до 31. марта 1955. године, Мишковић у континуитету потписује сва Опсерваторијина документа - извештаје и молбе државним органима, решења, потврде и сва друга документа. Тек на понеком нађе се потпис секретара Мирослава Ђурчића, па и Милорада Протића. Од тога датума на Опсерваторијиним документима нема Мишковићевог потписа, а потписује их у својству "заменика директора", Милорад Протић (у његовом одсуству, Захарије Бркић). Изузетак су само два случаја: први кад је 23. маја (Мишковић) потписао два решења о унапређењу, и други, кад је 4. јуна, односно 7. јуна, потписао последњи пут, у улози директора Астрономске опсерваторије, две потврде о службовању двојице радника на Опсерваторији (бројеви докумената, 292 и 309).

Поуздано знамо, из више докумената, да је Мишковић поднео оставку на функцију директора Астрономске опсерваторије, али у њеним документима нема његове оставке. Чак ни из других извора нисмо успели сазнати датум кад је то учинио. На основу његовог (не)потписивања Опсерваторијиних докумената, могло би се закључити да је то било у времену од априла до јуна 1955. године.

Најбоље податке о разлозима Мишковићеве оставке, па и прецизније индикације кад се то могло десити, налазимо у допису, (вероватно копији, овереној печатом Опсерваторије) који је др Радован Данић, у функцији заменика председника Управног одбора Астрономске опсерваторије, у име Одбора, а поводом оставке, упутио Мишковићу.

Допис нема броја, а носи датум 30. јуна 1955. године, и у целости гласи:

"Веома поштовани Господине Професоре. У петак, 24. т.м., одржана је седница Управног одбора Астрономске опсерваторије. Том приликом друг Протић прочитао нам је писмо што сте га упутили Одбору, и у коме нас накнадно извештавате да сте Извршном већу НРС поднели оставку на положај директора Опсерваторије.

Схватајући у потпуности оправданост Вашег корака и ценећи сва Ваша досадашња настојања у циљу побољшања услова и рада установе, сматрамо за потребно да Вас обавестимо да ће Управни одбор са своје стране предузети нужне кораке, како би сва горућа питања, која су и условила Вашу одлуку, била што пре и што потпуније решена. Надамо се да ће надлежни фактори најзад правилно схватити интересе Опсерваторије, као јединствене институције у нашој земљи, и да ће њихове одлуке бити у складу са нашим потребама.

У ишчекивању тога, верујемо да ћете нам, као и увек до сад, својим стручним саветима и сугестијама помоћи да установу, која нам лежи на срцу, поведемо путем који ће је извести из кризе, у коју је нежељено запала".

Из овог Данићевог писма у име Одбора Мишковићу, јасно се могу закључити три битне ствари:

- Мишковићева оставка уследила је због вишегодишње немогућности да за Установу реши "горућа питања", тј, због опструкције и неуважавања исте од надлежних органа;

- Управни одбор у потпуности схвата и оправдава Мишковићев корак; и

- оставку је Мишковић поднео Извршном већу НРС, пре 24. јуна (можда не много раније).

На истој седници, дакле 24. јуна, Управни одбор Астрономске опсерваторије, донео је решење (АО, бр. 364/55) да се "Протић Милорад, стручни сарадник Астрономске опсерваторије, и члан Управног одбора исте Установе, именује за заменика директора, пошто се досадашњи директор налази у оставци. Протић се овлашћује да до именовања новог директора обавља све послове директора, који су Уредбом тачно одређени".

Ово решење, као заменик председника Одбора, потписао је Др Радован Данић, који ће убудуће и председавати састанцима Одбора.

Како сам Протић квалификује ову одлуку Управног одбора, видимо из његовог Извештаја о раду Астрономске опсерваторије током 1955. године, упућеног Извршном већу НРС (АО, бр. 579/55), у којем каже да је одлука да, пошто "Мишковић већ неколико месеци не врши дужност директора, нити са Установом има каква додира", њега постави да "отправља дужност директора, само интерно решење без икакве правне основе и покрића".

Из истог извештаја (који носи датум 1. новембар 1955) видимо и да је Мишковић, пошто се Извршно веће НРС, као надлежни орган, није дуго изјашњавало о његовој оставци, он оставку поновио. И поред тога, до писања овог извештаја, Извршно веће није донело никакву одлуку.

Кад је коначно Мишковићева оставка усвојена, а ваљда јесте, готово је небитно, јер у вагању "de jure" и "de facto" чињеница, можда би било најисправније сматрати Мишковића директором Опсерваторије до 24. јуна 1955. године, тј., са даном именовања Протића, од стране Управног одбора, за заменика директора, без обзира, по Протићевом признању, на валидност таквог решења. Јер, који би то био резон, некога, ко је дао оставку (па је и поновио) на функцију, и прекинуо сваку везу са Установом, због неажурности, па и неодговорности надлежног органа да ту оставку и формално усвоји, водити и означавати, за скоро годину и по дана више него што је то био (до именовања Протића) - директором Опсерваторије?

Било како било, Опсерваторија ће у овом статусу, са Протићем као замеником директора, дакле, с правне стране, без директора, остати још више од годину дана, тачније до 22. новембра 1956. године, када ће Протић, и поред многих апела надлежнима да се то питање хитно решава, коначно бити постављен за новог директора Астрономске опсерваторије (АО, бр. 879/56).

Ево још једне ујдурме са Опсерваторијом, која је почела негде априла/маја, а епилог добила концем новембра 1955. године.

На Конгресу Међународне геодетске и геофизичке уније у Риму, 1952. на којем није омогућено учешће представницима Опсерваторије, Географски институт ЈНА, у Опсерваторијино име, не консултујући је о том, прихватио је њено учешће у интермондијалној лонгитуди у склопу Геофизичке године, 1954-1958. (АО, бр. 531/55). Да би могла извршити своју, од других преузету међународну обавезу, Опсерваторија је претходно морала "из иностранства купити недостајућу специјалну апаратуру". За ту сврху (и за ограђивање новодобијеног земљишта) Опсерваторија је од Извршног већа НРС, како каже Протић, искукала знатна новчана средства од 17.000.000 динара, из буџетске резерве, као ванредан кредит.

Како су средства одобрена у динарима, уместо, како је тражено, већи део у девизама, запело је у самом покушају набавке апаратуре. Извршно веће јесте одобрило средства, али их је заправо требао обезбедити Савет за просвету, који Опсерваторију обавештава "да тим износом не располаже, па је накнадно одобрио само износ од 50.000 девизних динара, односно око 167 долара, рачунајући по званичном курсу, износ који ни издалека није довољан за подмирење Опсерваторијиних потреба" (АО, бр. 531/55). Опсерваторија тада знатно редукује своја потраживања и моли Извршно веће да јој обезбеди износ од 2.700.000 француских франака, и 1.150 долара по званичном курсу. Државни секретаријат у свом одговору од 26. новембра (бр. 48164), информисе Опсерваторију да је Извршно веће решењем бр. 706/55, одбило овај захтев, јер "није било у могућности да (га) одобри".

Веома занимљиво је, како је све ове Опсерваторијине проблеме видео Мишковићев наследник у руковођењу Установом, заменик директора, Милорад Протић, односно, како их је он представио Извршном већу НРС, у извештају о раду Установе током 1955. године. Извештај (АО, бр. 579) од 1. новембра 1955. године, је нешто дужи, али даје целовиту слику живота и рада Опсерваторије, којом допуњује Мишковићево виђење ове проблематике, и несумњиво га, ако и има неких ситних разлика, потврђује.

Извештај гласи:

"У току 1955. године рад се на установи углавном одвијао према предвиђеном плану. Све службе уложиле су максимум напора да би испуниле преузете обавезе. Уколико је дошло до неизвршења појединих задатака, томе су узрок биле објективне материјалне тешкоће (недостатак потребних девизних средстава за набавку прибора и материјала из иностранства, итд).

Као научна установа високог ранга, Опсерваторија има за задатак да обрађује астрономску проблематику; на њој се обављају ноћна и дневна астрономска посматрања, из којих се изводе теоретски и практични закључци (на пр., одржавање тачног времена, итд.).

Рад на Опсерваторији отправља се по овим службама:

- а) Служба тачног времена и лонгитуда,
- б) Служба ширине,
- в) Служба малих планета, комета и сателита,

- г) Служба двојних и променљивих звезда,
- д) Техничка служба,
- ђ) Административна служба, и
- е) Библиотека.

Службе под в и г обухватају још и редовна посматрања Сунчеве активности и окултација звезда Месецом.

Службама руководе шефови служби, наши познати астрономи, који су већ довољно афирмирани и у иностраним научним круговима, па као такви изабрани за чланове појединих комисија Међународне астрономске уније (четири научна сарадника).

Постигнути резултати достављани су редовно међународним астрономским центрима за одговарајућу област, па исто тако објављивани у званичној публикацији Опсерваторије: *Bulletin de l' Observatoire astronomique de Belgrade*, која излази периодично.

Опсерваторија стоји у вези и са неким нашим сродним установама (Астрономерички отсек САН, Савезна геодетска управа, Катедра за вишу геодезију Техничког факултета, Географски институт ЈНА) и потпомаже их, или сама користи њихову помоћ. Њени сарадници активно учествују и у раду Астрономског друштва "Руђер Бошковић".

У наредној години Опсерваторија ће приступити припремним радовима скопчаним са њеним учешћем у тзв. Геофизичкој години. Овде треба истаћи да од одобрених средстава зависи у коликој ће мери Опсерваторија моћи испунити своју међународну обавезу, коју су у њено име примили наши претставници на Конгресу Међународне геодетске и геофизичке уније у Риму 1952. године, без претходног консултовања саме Опсерваторије. А Опсерваторија је узета у обзир као једна од основних станица у тој међународној кампањи. С обзиром на то, да су у питању набавке специјалне апаратуре, коју треба увести из иностранства, очевидно у питању су поново девизна инвестициона средства, којима Опсерваторија све до сад уопште није располагала. Даље, и остале службе требало би снабдети савременијом опремом, како би се уложени радни учинак што више поправио.

Иако установа са самосталним финансирањем, Опсерваторија црпи своја средства из буџета који јој одобрава Извршно веће НРС, под чијим се непосредним руководством налази. У 1955. планирано је и одобрено било:

- за личне расходе 6.761.000-, за оперативне и функционалне расходе, 6.646.000 -, односно укупно, 13.407.000 – динара.

До краја године овај ће кредит бити свакако неопходан и искоришћен у целисти.

Инвестициони кредити нису били уопште одобрени, мада је планирано проширење и адаптација главне зграде Опсерваторије.

Због насталих потреба, везаних за споменуто суделовање у Геофизичкој години, Опсерваторија је молила Извршно веће НРС, да јој се одобре ванредни кредити, већим делом у девизама, па јој је Извршно веће даровало глобалну суму од 17.000.000 - динара, но без потребних девизних средстава.

У таквој ситуацији није се могло наћи адекватно решење, упркос ревизији свих потреба и њихова свођења на најхитнији део, јер ни покушај да се набавке обаве преко овлашћених увозних предузећа и плаћањем динарском противвредности није успело, због претерано високих цена и недовољних кредита. У сваком случају, Опсерваторија је већ у преговорима са предузећима која би се прихватила извршења радова на адаптацији кабине у којој су смештени прецизни астрономски часовници, а исто тако набавиће се и део опреме, које има на слободном тржишту у земљи.

Што се кадрова Опсерваторије тиче, треба нагласити да се осећа прилична тешкоћа, нарочито код средњих кадрова и то углавном због недостатка прописа којима би био регулисан њихов перспективни развој; уредбе о астрономској струци нема, и изузев висококвалификованих кадрова, који се систематизују по научно просветној струци, све особље средњег кадра систематизовано је у звање без звања. Досадашњи покушаји Опсерваторије и њеног Управног одбора да овај проблем буде решен доношењем посебне Уредбе о астрономској струци, као што је то учињено за неке друге струке (на пр. за хидрометеоролошку, геолошку, геодетску и др.), остали су без икаква резултата. А доношењем једне овакве уредбе решила би се многа горућа питања Опсерваторије и омогућио њен несметани развој и рад.

Нарочиту тешкоћу у досадашњем раду Опсерваторије ствара недостатак Правилника. Ни после скоро 2 године дана како је Опсерваторија проглашена за установу са самосталним финансирањем, она није добила свој Правилник. Мада је Управни одбор одмах по именовану преузео на себе и израдио предлог, Извршно веће није до данас нити Правилник одобрило, нити ставило примедбе у вези са његовом редакцијом. Разумљиво је да под таквим условима установа прилично храмље, а руководство Опсерваторије принуђено да се у решавању проблема сналази како зна и уме.

Даља тешкоћа је исто тако и нерешено питање професора Мишковића, директора Опсерваторије. И поред поновљене оставке на тај положај, Извршно веће није још донело никакву одлуку. Управном одбору нису познати сви мотиви због којих је дошло до те оставке, али је чињеница да професор Мишковић већ неколико месеци не врши дужност директора, нити са установом има каква додира. У таквој ситуацији Управни одбор Опсерваторије решио је да отправљање дужности директора повери потписаном, но то је само интерно решење без икакве правне основе и покрића. Зато се као хитна намеће потреба да се проблем руководства Опсерваторије реши на целисходан начин.

Иако се не може рећи да код руководећих органа није наилажено на разумевање за потребе и проблеме Опсерваторије, тешко се може отети утиску да се на Опсерваторију гледа као на установу другостепености; установе која је ту, и због чега се мора трпети, али која за наше прилике представља приличан терет. На овакав закључак наводе нас извесни неуспели потхвати који се односе на инвестиције, или допуне и

модернизовање постојеће апаратуре, и уопште свуда тамо, где су у питању извесна девизна средства. Исто тако не можемо схватити то, што и поред свих настојања Опсерваторији све до сад није омогућено да дође до једног прикладног превозног средства; мањег аутобуса, којим би се решило тешко питање транспорта особља, запосленог на установи. А Опсерваторија се налази неколико километара од града, одцепљена, од јавног саобраћаја, на тешком терену за пешачки прилаз, нарочито за време непогода и зими. Покисли и промрзли службеници долазе готово неспособни на рад; с друге стране, и сарадници који по потреби службе обавезно станују на Опсерваторији са својим породицама, изложени су такође великом штрапацу, па им сваки одлазак до града и натраг, често по најгорим временским приликама, одузима и времена и штетно се одражава на њихову радну способност.

На крају треба имати у виду и чињеницу да ти службеници имају напорну ноћну службу, без икакве посебне награде за то, па су и због тога у знатно тежем положају према осталим научним радницима у другим институтима. Али, и поред тога, они се свесрдно залажу за остварење свих задатака који проистичу из њихове правилно схваћене обавезе научног рада на установи, каква је Опсерваторија", каже Протић у извештају Извршном већу, у име Управног одбора Опсерваторије.

На самом крају 1955. године, на Опсерваторији, чија се вредност основних средстава тада процењивала на 426.000.000, динара, била су 33 запослена. Овде посебно истичемо да је Управни одбор Опсерваторије на 16. седници одржаној 15. јула 1955. године, једногласном одлуком и сагласношћу посебне комисије, на препоруку референата Милутина Миланковића и Војислава Мишковића, изабрао тројицу стручних сарадника Астрономске опсерваторије, у прве носиоце научног звања - научни сарадник. То звање понели су, Перо Ђурковић, Захарије Бркић и Милорад Протић (АО, бр. 391/55). Њихов избор у научна звања потврдио је и Савет за просвету и културу НРС (АО, бр. 419/55).

Овај преглед кроз 1955. годину, односно овај рад, завршићемо са два занимљива али и значајна прилога - документа, дакако, везана за Опсерваторију, али и шире.

Први је допис Ивана Атанасијевића, како се потписао, "предавача Природно-математичког факултета", упућен Опсерваторији, иначе њеног бившег радника. У допису (АО, бр. 386 од 13. јула 1955) насловљеном на Управни одбор, он моли да му се дозволи, "да привремено поставим у кругу Астрономске опсерваторије, и то у североисточном углу спуштеног земљишта на ком је астро-геодетски павиљон, радио телескоп Физичког института Природно-математичког факултета". Радио телескоп, објашњава Атанасијевић, представља параболично метално огледало, пречника три метра, на масивном лафету, чија укупна висина не би прелазила 5 метара, тако да не би ограничавао видик астрономским инструментима, а трошио би мало струје, нешто више од већег радио апарата.

У документима Астрономске опсерваторије нема одговора на овај допис, али зато на наведеном месту још увек постоје препознатљиви остаци наведеног радио телескопа.

Друга занимљивост је, опет допис, овај пут упућен са Опсерваторије, од стране заменика директора, Милорада Протића, Испостави отсека унутрашњих послова, Општине Звездара.

У њему их Протић најпре подсећа да су у току борби за ослобођење Београда, са Опсерваторије опљачкани разни делови, прибор, алат и инструменти, међу којима и 4 прецизна хронометра; па им прецизно наводи намену, марке и фабричке бројеве опљачканих хронометара.

Један од њих, хронометар средњег времена, марке Еппо Коорман, Времен, фабрички број 6871, информисе их Протић, "примећен је синоћ у 17 часова, у излогу часовничарске радње Љубинка Павловића, Булевар револуције, 199, (до Лиона) па како је то власништво Опсерваторије, молимо да се хронометар заплени од именованог и врати Опсерваторији. Постоји сумња да су и други од наведених хронометара однети од стране истог, нама непознатог лица, и зато би требало спровести истрагу, и евентуално покушати да се установи, где се они сада налазе".

Као доказ о власништву, завршава Протић, овлашћени представник Опсерваторије, друг Милан Краљ, поднеће Испостави оригиналну кутију хронометра, заједно са његовим сертификатом о квалитету, и својевременим испитивањима вршеним у самој фабрици.

Овим завршавамо са прегледом најзначајнијих и најзанимљивијих детаља из живота и рада Астрономске опсерваторије током десетлећа 1945-1955., а на основу њене архивске грађе.

И да не занемаримо знатижељу, шта је било са хронометром? -он је враћен Опсерваторији!

Литература

- Димитријевић, М. С.: 1997, 110 година Астрономске опсерваторије, у: Развој астрономије код Срба, *Публикације Астрономске опсерваторије*, **56**, Београд, стр. 9-19.
- Димитријевић, М. С.: 2002, Милан Поповић – од економа Астрономске опсерваторије до великана српског надреализма, у: Развој астрономије код Срба II, *Публикације Астрономске опсерваторије*, **72**, Београд, стр. 45-55.
- Инђић, М.: 1994, Библиографија Милутина Миланковића, САНУ, Београд.
- Пантић, Н.: 1998, Милутин Миланковић – илустрована монографија, Вајат, Београд.
- Поповић, Л. Ч. и др.: 1999, Милутин Миланковић – директор астрономске опсерваторије, Миланковић – јуче, данас, сутра, Рударско-геолошки факултет, Београд, стр. 43-51.
- Протић-Бенишек, В. и Ђокић, М.: 1989, Др В. В. Мишковић и његов избор на Филозофском факултету у Београду 1925. године, у: Сто година Астрономске опсерваторије у Београду, *Публикације Астрономске опсерваторије*, **36**, Београд, стр. 153-158.

М. РАДОВАНАЦ

Шеварлић, М. и Арсенијевић, Ј.: 1989, Сто година рада Астрономске опсерваторије у Београду, у: Сто година Астрономске опсерваторије у Београду, *Публикације Астрономске опсерваторије*, **36**, Београд, стр. 25-36.

BELGRADE ASTRONOMICAL OBSERVATORY FROM 1945 TO 1955

This work represents a review of life and work of Observatory during the first decade after the end of the World War II, from 1945 to 1955 year, on the basis of archive documents.